Nationaal Coördinator tegen
Discriminatie en Racisme
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Een samenleving zonder drempels

Advies over validisme en discriminatie van mensen met een beperking

Een samenleving zonder drempels

Advies over validisme en discriminatie van mensen met een beperking

Nationaal Coördinator tegen
Discriminatie en Racisme

Inhoudsopgave

Voorwoord *4*

Samenvatting *8*

1. Inleiding, mandaat en afbakening **14**
1.1 Inleiding 15
1.2 Mandaat en positie NCDR 16
1.3 Aanpak en methodiek 17
1.4 Focus en reikwijdte 17
1.5 Leeswijzer 17

2. Achtergrond **18**
2.1 Discriminatie en validisme 19
2.2 De rechten van mensen met een beperking 21
2.3 Implementatie van het VN-verdrag Handicap in Nederland 24

3. Normatief kader: de rechten van mensen met een beperking **28**
3.1 VN-verdrag Handicap 29
3.2 Nederlandse wetgeving 30

4. Achterstelling in de praktijk **34**
4.1 Inleiding 35
4.2 Onderwijs 35
4.3 Arbeid en inkomen 38
4.4 Wonen en deelnemen aan de samenleving 43

5. Aanbevelingen **46**
5.1 Onderwijs 47
5.2 Arbeid en inkomen 47
5.3 Wonen en deelnemen aan de samenleving 48

6. Slotwoord **50**

Begrippenlijst *54*

Literatuurlijst *60*

Colofon *68*

Voorwoord

Tien jaar geleden ratificeerde Nederland het VN-verdrag Handicap. Daarmee sprak ons land een duidelijke ambitie uit: een samenleving waarin mensen met een beperking volwaardig, gelijkwaardig en zonder belemmeringen kunnen deelnemen aan alle aspecten van het maatschappelijk leven. Tien jaar later moeten wij constateren dat die ambitie nog onvoldoende werkelijkheid is geworden. Te veel mensen met een beperking ervaren dagelijks drempels die anderen niet zien. Drempels in het onderwijs, op de arbeidsmarkt, bij het vinden van een passende woning, in het openbaar vervoer, in de digitale wereld, in de publieke ruimte en soms zelfs in de manier waarop naar hen wordt gekeken en over hen wordt gesproken. Deze drempels zijn niet het gevolg van een beperking zelf. Zij zijn het gevolg van keuzes die wij als samenleving maken. Of juist nalaten te maken.

Discriminatie en uitsluiting van mensen met een beperking zijn niet altijd zichtbaar. Vaak zijn zij ingebed in systemen, procedures, gebouwen, regels en maatschappelijke verwachtingen. Juist daarom verdienen zij onze aandacht. Want achter iedere ontoegankelijke school, iedere afgewezen sollicitatie, iedere niet-aangepaste woning of iedere ontoegankelijke website gaat een mens schuil die niet dezelfde kansen krijgt als een ander. Dat raakt aan de kern van gelijkwaardigheid.

In de afgelopen jaren is in Nederland steeds meer aandacht ontstaan voor de bestrijding van discriminatie en racisme. Dat is een positieve ontwikkeling. Tegelijkertijd moeten wij erkennen dat mensen met een beperking nog te vaak buiten deze gesprekken vallen. Hun ervaringen worden onvoldoende gehoord, hun belangen onvoldoende meegewogen en hun rechten onvoldoende gerealiseerd. Dat is niet alleen een maatschappelijk probleem. Het is ook een mensenrechtenvraagstuk.
Het VN-verdrag Handicap maakt duidelijk dat mensen met een beperking niet moeten worden gezien als ontvangers van zorg of ondersteuning, maar als volwaardige burgers met dezelfde rechten, vrijheden en mogelijkheden als ieder ander. Het uitgangspunt moet niet zijn wat iemand niet kan, maar hoe wij als samenleving ervoor zorgen dat iedereen kan meedoen. Dat vraagt om een fundamentele omslag in denken en handelen.

Dit advies laat zien dat de huidige aanpak nog te veel gebaseerd is op individuele aanpassingen achteraf. Mensen moeten vaak zelf aangeven wat zij nodig hebben, zelf procederen, zelf hun recht halen en zelf opkomen tegen ontoegankelijkheid. Daarmee leggen wij de verantwoordelijkheid neer bij degenen die juist bescherming nodig hebben.

Een inclusieve samenleving werkt anders. Een inclusieve samenleving denkt vooraf na over toegankelijkheid. Zij ontwerpt gebouwen, beleid, dienstverlening, onderwijs en werkplekken zodanig dat iedereen kan deelnemen. Zij verwijdert drempels voordat mensen ertegenaan lopen. Zij kiest niet voor uitzonderingen, maar voor vanzelfsprekende inclusie. Dat is niet alleen rechtvaardiger. Het is ook slimmer. Want een samenleving die toegankelijk is voor mensen met een beperking, wordt beter voor iedereen.

Voor dit advies heeft de Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme (NCDR) gesproken met ervaringsdeskundigen, onderzoekers, professionals, belangenorganisaties, beleidsmakers en bestuurders. Hun inzichten vormen het fundament van de aanbevelingen die in dit rapport worden gedaan. Daarbij hebben wij nadrukkelijk gehandeld vanuit het principe dat centraal staat in het VN-verdrag Handicap: niets over ons, zonder ons. De aanbevelingen richten zich op drie terreinen die bepalend zijn voor maatschappelijke participatie: onderwijs, arbeid en wonen. Op deze terreinen zijn de verschillen tussen mensen met en zonder beperking nog steeds groot. Tegelijkertijd zijn hier ook de grootste verbeteringen mogelijk. De boodschap van dit advies is helder. Vrijblijvendheid is niet langer voldoende. Als wij werkelijk streven naar een samenleving waarin iedereen meetelt, dan moeten inclusie, toegankelijkheid en gelijke behandeling niet langer worden gezien als aanvullende ambities, maar als vanzelfsprekende normen. Dat vraagt om politieke keuzes, bestuurlijke daadkracht en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het vraagt om een overheid die richting geeft. Het vraagt om werkgevers die kansen bieden. Het vraagt om onderwijsinstellingen die ruimte maken. Het vraagt om gemeenten die toegankelijkheid als uitgangspunt nemen. Maar bovenal vraagt het om een samenleving die bereid is mensen met een beperking niet langer langs de zijlijn te laten staan.

De vraag is niet of wij ons dat kunnen veroorloven. De vraag is of wij het ons kunnen veroorloven om het niet te doen. Ik hoop dat dit advies bijdraagt aan de noodzakelijke verandering. Want een samenleving zonder drempels is geen gunst. Het is een recht.

Rabin Baldewsingh,
Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme

Samenvatting

In juni 2026 is het tien jaar geleden dat Nederland het VN-verdrag Handicap ratificeerde. Nederland wilde een inclusieve en toegankelijke samenleving zonder discriminatie van mensen met een beperking. Nederland boekte zeker vooruitgang al blijft een volledig inclusieve samenleving uit. Mensen met een beperking lopen nog elke dag tegen uitsluiting aan. Toegankelijkheid schiet vaak tekort. Instellingen en regels werken vaak tegen in plaats van mee, en dat merk je soms al bij een simpele afspraak op locatie.

Achterstelling zie je dus op veel plekken terug. Slechts 38% van de mensen met een lichamelijke beperking heeft betaald werk tegenover 87% van de algemene bevolking. Bij mensen met een verstandelijke beperking ligt dat aandeel nog lager op 9%. Na 'ras' en 'geslacht' staat 'handicap' in 2025 op plek drie als meest gemelde discriminatiegrond. Bij antidiscriminatievoorzieningen gaat 10% van de meldingen over handicap. Bij het College voor de Rechten van de Mens gaat 25% van de verzoeken om een oordeel hierover, en dat is een best harde statistiek.

Veel van deze achterstelling hangt samen met validisme: het idee dat het 'valide' lichaam de norm is. Vanuit die norm worden mensen met een beperking als afwijkend bestempeld, wat leidt tot vooroordelen, stereotypering en uiteindelijk tot discriminatie en sociale uitsluiting.

De NCDR brengt dit advies uit als wetenschappelijk onderbouwde aanzet voor maatregelen op drie terreinen waar discriminatie zich het sterkst laat voelen: onderwijs, arbeid en inkomen, en wonen. Het advies richt zich tot het kabinet, de Tweede Kamer en maatschappelijke organisaties.

De gevolgen voor mensen met een beperking in cijfers

Onderwijs

In het huidige onderwijssysteem loopt een scherpe scheidslijn tussen regulier en speciaal onderwijs. Ruim 38.000 leerlingen zitten in het speciaal basisonderwijs (SBO); in het speciaal onderwijs (SO) en voortgezet speciaal onderwijs (VSO) volgen nog eens 75.000 leerlingen les, en dat aantal nam de afgelopen jaren toe. Jongeren met een beperking verlaten vaker voortijdig de school dan leeftijdsgenoten zonder beperking: 11% tegenover 3,1%. Schoolgebouwen zijn geregeld ontoegankelijk. Leermiddelen sluiten niet aan op leerlingen met neurodivergentie of een zintuiglijke beperking. Leraren en examencommissies hebben vaak onvoldoende kennis over wat een beperking in de klas of bij een examen betekent. Dove en slechthorende leerlingen vinden in het reguliere onderwijs nauwelijks passende voorzieningen.

Arbeid en inkomen

Vrouwen met een beperking hebben een arbeidsparticipatie van 57%, mannen met een beperking van 65%. Dit gat van 8 procentpunt is groter dan het verschil van 6 procentpunt in de bevolking zonder beperking. Werkgevers noemen als bezwaren dat mensen met een beperking minder productief zouden zijn, extra kosten zouden veroorzaken en dat zij onvoldoende weten hoe zij met een beperking moeten omgaan. De Wet banenafspraak pakt niet voor iedereen gelijk uit: alleen mensen in het doelgroepenregister tellen mee. Tijdelijke contracten lopen af en worden nauwelijks verlengd; financiële steun geldt vaak alleen in de startfase. De Participatiewet legt te sterk de nadruk op controle en het voorkomen van misbruik, terwijl hulp en ondersteuning achterblijven. Werken loont bovendien lang niet altijd, omdat loon wordt verrekend met uitkeringen en eigen bijdragen voor meerdere regelingen optellen.

Wonen en deelnemen aan de samenleving

Mensen met uiteenlopende beperkingen hebben toegankelijke woningen nodig, maar die zijn er te weinig. Trappen, smalle ruimtes en ongeschikte badkamers zijn voor velen een dagelijkse realiteit. Via de Wmo 2015 kunnen gemeenten aanpassingen realiseren, maar gemeenten voeren deze wet sterk verschillend uit: een voorziening die in de ene gemeente wordt toegekend, kan elders worden afgewezen. Ruim 256.000 mensen wonen in een instelling, zoals een verpleeghuis of zorginstelling. Instellingen hanteren leefregels over wie binnenkomt, met wie iemand woont en wanneer en wat iemand eet. Nederland heeft nog geen heldere koers voor de-institutionalisering en voldoet daarmee niet aan artikel 19 van het VN-verdrag Handicap, dat het recht vastlegt om in de samenleving te wonen met dezelfde keuzemogelijkheden als ieder ander.

Het normatieve kader: rechten op papier en in de praktijk

Het VN-verdrag Handicap zegt eigenlijk heel simpel: alle mensenrechten gelden net zo goed voor mensen met een beperking. Landen moeten discriminatie niet alleen verbieden, landen moeten ook echt beleid maken dat de positie van mensen met een beperking sterker maakt. Artikel 24 regelt het recht op inclusief onderwijs. Artikel 27 gaat over gelijke kansen op de arbeidsmarkt. Artikel 19 beschermt het recht om zelfstandig te wonen en mee te draaien in de samenleving, niet ergens aan de zijlijn.

Nederland zette in 2023 'handicap' als discriminatiegrond in artikel 1 van de Grondwet. De Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte verplicht werkgevers en aanbieders van goederen en diensten om doeltreffende aanpassingen te doen en stap voor stap voor algemene toegankelijkheid te zorgen. Alleen wringt het nog op allerlei plekken. Eenzijdig overheidshandelen valt nog buiten het discriminatieverbod. Nederland maakte bij de ratificatie zeven interpretatieve verklaringen, en die remmen de werking van het verdrag af en knabbelen aan de rechten die erin staan; het VN-Comité zegt dat ook. Een duidelijke, afdwingbare plicht voor algemene toegankelijkheid ontbreekt nog steeds, en dat merk je in het dagelijks leven sneller dan je lief is.

De NCDR sluit zich aan bij de oproep van het VN-Comité en van deskundigen. Nederland moet die interpretatieve verklaringen intrekken, artikel 2a van de Wgbh/cz en het Besluit algemene toegankelijkheid aanscherpen, en eenzijdig overheidshandelen alsnog onder de gelijkebehandelingswetgeving laten vallen, zodat het niet bij mooie woorden blijft.

Twee begrippen om scherp te houden

Validisme is de het idee dat het 'valide' lichaam de maatstaf is in de inrichting van de samenleving. Wie daarvan afwijkt, wordt als probleem gezien. Uitsluiting sluipt er dan makkelijk in, zelfs als niemand er bewust op uit is om de ander buiten te sluiten.

Het advies maakt een onderscheid tussen 'beperking' en 'handicap'. Een beperking gaat over iemands persoonlijke situatie, dus wat iemand wel of niet kan. Handicap is een juridische term voor wat er gebeurt als die beperking botst met drempels in de omgeving. De omgeving maakt het ingewikkeld, niet de persoon zelf. De samenleving kan iemand dus gehandicapt maken.

Aanbevelingen

Domeinoverstijgend

- De interpretatieve verklaringen bij het VN-verdrag Handicap dienen ingetrokken te worden.
- Een expliciete, afdwingbare algemene toegankelijkheidsplicht ontbreekt nog in de Wgbh/cz en het Besluit algemene toegankelijkheid. Dat is een gemiste kans.
- Eenzijdig overheidshandelen valt nu buiten de gelijkebehandelingswetgeving, terwijl dat niet langer houdbaar is.
- 'Niets over ons, zonder ons' is meer dan een slogan. Structurele betrokkenheid van mensen met een beperking bij beleid dat hen aangaat is een randvoorwaarde voor effectieve uitvoering.

Onderwijs

- De overgang naar inclusief onderwijs heeft een wettelijk kader nodig met randvoorwaarden, middelen en een helder tijdpad. Het transitieplan van mei 2026 is daarvoor een goede basis.
- NEN9120 als verplichte toegankelijkheidsnorm voor alle schoolgebouwen, ook bij verbouwingen, is een logische stap vanaf 2027.
- Algemene toegankelijkheid hoort ook structureel te worden meegenomen bij digitalisering, medezeggenschap en de inrichting van het curriculum.
- Leermiddelen vallen nu buiten de Europese Toegankelijkheidsakte; verwerking in de onderwijswetgeving zou dat rechttrekken.
- De uitgangspunten van inclusief onderwijs horen een vaste plek te krijgen in alle docentenopleidingen.

Arbeid en inkomen

- Inclusie op de arbeidsmarkt verdient een samenhangend vertrekpunt.
- De Wet banenafspraak heeft een bredere reikwijdte nodig en de boete moet een reëel instrument worden.
- Meer zekerheid na een tijdelijk contract is ook een aandachtspunt. Voor meer werknemers met een beperking zou een vast dienstverband geborgd moeten worden.
- Loonkostensubsidie en no-riskpolis stoppen te vroeg; doorlopen na de startfase vergroot de kans op duurzame plaatsing. Job carving verdient meer aandacht als manier om functies beter te laten aansluiten.
- De Participatiewet schiet tekort op het punt van echte arbeidsdeelname; landelijke normen kunnen de grote verschillen tussen gemeenten terugdringen.

- Parttime werken is voor veel mensen de enige haalbare optie, maar de premiestructuur werkt dat nu tegen.
- Werkgevers hebben betere voorlichting nodig om hardnekkige aannames over productiviteit bij te stellen.
- Werkplekaanpassingen moeten praktisch en snel geregeld kunnen worden; als werkgevers de kosten niet kunnen dragen, kan het UWV bijspringen zodat een baan niet stukloopt op een drempelbedrag.

Wonen en deelnemen aan de samenleving

- Een concreet aandeel toegankelijke woningen, in verhouding tot het aandeel mensen met een beperking in de bevolking.
- Toegankelijk bouwen moet wettelijk verankerd worden door NEN9120 in het Besluit bouwwerken leefomgeving op te nemen. Dat moet ook gelden voor bestaande bouw bij een verbouwing.
- Een landelijke regeling voor Wmo-voorzieningen is noodzakelijk om de grote verschillen tussen gemeenten terug te dringen.
- Er is een concreet plan nodig voor meer toegankelijke woningen, waarbij de Wet versterking regie volkshuisvesting de minister de mogelijkheid geeft om in te grijpen.
- Verschillen tussen gemeenten zijn groot in de toepassing van de Wmo; een gezamenlijke minimumstandaard voor woningaanpassingen beperkt die verschillen.
- Er moet een plan met tijdpad komen om zorg in instellingen te vervangen door zorg en ondersteuning in de buurt.

1.

Inleiding, mandaat en afbakening

1.1 Inleiding

> *"Er wordt vaak niet goed geluisterd naar wat we zeggen. Op de een of andere manier schijnt dat erg moeilijk te zijn. Anderen vullen voor ons in, omdat ze naar ons kijken vanuit onze beperkingen en niet vanuit onze mogelijkheden. Dat speelt niet alleen op thema werk, maar op alle thema's in ons leven." (Deelnemer Nationaal Congres tegen Discriminatie en Racisme, 26 juni 2025)*

Het is nu, juni 2026, exact10 jaar geleden dat Nederland het VN-verdrag Handicap ratificeerde. Een maand later trad het verdrag in werking. Het doel van het verdrag was om de Nederlandse samenleving inclusief en toegankelijk te maken, zonder discriminatie van mensen met een beperking. En er is heus vooruitgang geboekt. Maar een volledig inclusieve en toegankelijke samenleving is er nog niet. Mensen met een beperking stuiten dagelijks op structurele uitsluiting, ontoegankelijkheid en institutionele barrières.

Deze achterstelling en uitsluiting is op veel maatschappelijke terreinen voelbaar. Voor veel mensen met een beperking is dat een dagelijkse realiteit: zij nemen minder deel aan de samenleving dan mensen zonder beperking. Dat is het duidelijkst bij betaald werk: 38% van de mensen met een lichamelijke beperking onder de 65 jaar heeft betaald werk, terwijl de algemene bevolking op 87% zit. Dat zijn twee keer meer mensen die betaald werk hebben. Twee cijfers springen eruit: het verschil tussen mannen en vrouwen met een beperking is groot: 66% van de mannen heeft werk tegenover 55% van de vrouwen (Mans 2024). Ook mensen met een verstandelijke beperking werken veel minder dan gemiddeld: slechts 9% heeft betaald werk. Voor deze ongelijkheden lijkt helaas weinig aandacht te zijn[1].

Ook politieke deelname is een belangrijke graadmeter voor participatie in de samenleving. Van de algemene bevolking is 19% actief in de politiek, van mensen met een lichamelijke beperking is dat slechts 10% (Nivel 2026). Dat is verontrustend, want als je niet deelneemt aan het politieke proces, kun je je stem ook niet goed laten horen.

1 We hebben het hier over 'mannen' en 'vrouwen', omdat het CBS alleen deze binaire data bijhoudt.

Een van de oorzaken van deze uitsluiting van mensen met een beperking is discriminatie. Na 'ras' en 'geslacht' is 'handicap' in 2025 de meest gemelde discriminatiegrond. Bij het College voor de Rechten van de Mens gaat 1 op de 4 verzoeken om een oordeel over 'handicap' (Walz & Fiere 2026).

De aanpak van discriminatie was de afgelopen jaren gericht op individuele rechten: de persoon met een beperking moet zelf aangeven wat die nodig heeft en problemen over de eigen situatie melden. Aanpassingen in de arbeid, het onderwijs, de woonomgeving zijn op het individu gericht en de betrokkene moet zelf rechtsbescherming inroepen.

Maar het beleid zou er juist op gericht moeten zijn om toegankelijkheid vooraf te regelen, zodat iedereen gewoon mee kan doen. Het VN-Comité dat toezicht houdt op het verdrag en ervaringsdeskundigen zeggen dit keer op keer: het huidige beleid, de wetgeving en de uitvoering schieten hier tekort.

Mensen met een beperking hoeven ongemak, achterstelling en uitsluiting niet te slikken alsof het erbij hoort. Nederland wilde die houding doorbreken toen het VN-verdrag werd geratificeerd maar is daarin nog niet geslaagd. De inzet blijft een samenleving waarin inclusie de norm is, zonder uitzondering. Om die reden brengt de NCDR dit advies uit. Met deze wetenschappelijk onderbouwde adviezen op drie terreinen geeft de NCDR een aanzet voor maatregelen door overheden en de samenleving.

1.2 Mandaat en positie NCDR

De Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme (NCDR) signaleert, analyseert en agendeert discriminatie en racisme in Nederland. Het adviseert ook het kabinet en parlement over een effectieve aanpak, op basis van bewezen methoden. De NCDR werkt daarbij onafhankelijk en brengt gevraagd én ongevraagd adviezen uit. Dit advies is gebaseerd op wetenschappelijke literatuur en beleidsonderzoek, rapporten van kennisinstituten en toezichthouders, en gesprekken met professionals, bestuurders, onderzoekers en ervaringsdeskundigen. Verder zijn er in de periode 2023–2025 expertmeetings en bijeenkomsten gehouden.

Dit advies geeft het kabinet, de Tweede Kamer en maatschappelijke organisaties één samenhangend, uitvoerbaar kader om de achtergestelde positie van mensen met een beperking aan te pakken. Het maakt zichtbaar hoe groot de ongelijkheid is en waar die zich precies aftekent. Tegelijkertijd doet het advies gerichte voorstellen voor onderwijs, de arbeidsmarkt en de woningmarkt.

1.3 Aanpak en methodiek

Voor dit advies is gebruikgemaakt van wetenschappelijke literatuur, onderzoeken en journalistieke bronnen. Daarnaast sprak de NCDR met belangenbehartigers, ambtenaren van verschillende ministeries, gemeenten en uitvoeringsorganen, en andere deskundigen. De inbreng, kennis en expertise van ervaringsdeskundigen was daarbij zeer waardevol. Vooral de deelsessies op de Nationale Congressen van 2024 en 2025 en het symposium Inclusieve Samenleving van april 2025 leverden belangrijke inzichten op. De uitkomsten van al deze gesprekken en bijeenkomsten zijn verwerkt in dit advies.

Daarnaast is het advies teruggegeven aan ervaringsdeskundigen en experts om mee te lezen. Zo geven we invulling aan het principe: niets over ons, zonder ons.

1.4 Focus en reikwijdte

Het VN-verdrag Handicap legt de rechten van mensen met een beperking op vrijwel alle levensdomeinen vast. Zo'n brede aanpak valt buiten de omvang van dit advies. Daarom gaan we in op drie terreinen: onderwijs, arbeid en inkomen, en wonen. Uit de gesprekken met ervaringsdeskundigen, met andere experts en uit de literatuur blijkt dat discriminatie zich daar het meest laat voelen. Maatregelen om validisme en discriminatie op deze terreinen tegen te gaan, hebben de meeste impact.

De reikwijdte van dit advies is Europees Nederland, waar het verdrag van kracht is. In Caribisch Nederland geldt het VN-verdrag vooralsnog niet, waardoor regels en beleid die daaruit voortvloeien niet van toepassing zijn op Bonaire, Saba en Sint Eustatius. De NCDR betreurt dat en vindt apart onderzoek naar achterstelling van mensen met een beperking in Caribisch Nederland noodzakelijk.

1.5 Leeswijzer

Eerst wordt de positie van mensen met een beperking beschreven en wordt ingegaan op hoe achterstelling en discriminatie zich uiten op drie terreinen: onderwijs, arbeid en wonen. Daarna komen het begrip validisme en de rechten die in het geding zijn aan bod. Vervolgens wordt beschreven welke aanpak effectief is, gevolgd door uitgewerkte aanbevelingen.

2.
Achtergrond

2.1 Discriminatie en validisme

2.1.1 Inleiding

Op vrijwel elk terrein in de samenleving doen mensen met een beperking minder mee dan mensen zonder beperking. Statistieken laten zien dat mensen met een beperking minder gebruikmaken van vervoer, minder sporten en bewegen, minder vaak vrijwilligerswerk doen en nauwelijks deelnemen aan de politiek. De afgelopen jaren veranderde daar weinig aan, schrijft Nivel (2026). Toegankelijkheidsmaatregelen blijven te vaak uit, waardoor drempels in het dagelijks leven blijven bestaan. De staat voldoet daarmee niet aan de verdragsplicht om inclusie daadwerkelijk mogelijk te maken, zo blijkt uit diezelfde lijn van bevindingen.

Arbeid laat het verschil scherp zien. Onder mensen met een lichamelijke beperking werkt 38 procent, bij mensen met een verstandelijke beperking gaat het om 9 procent. In de algemene bevolking neemt 87 procent deel aan de arbeidsmarkt (Nivel 2026; Knapen e.a. 2020). Op school loopt het eveneens mis. Leerlingen en studenten met een beperking krijgen vaker te maken met achterstelling en uitsluiting, terwijl Nederland in vergelijking met andere landen relatief veel leerlingen met een beperking naar het speciaal onderwijs verwijst, in zowel het basis- als het voortgezet onderwijs (Inspectie van het Onderwijs 2026). Meldingen over discriminatie laten hetzelfde beeld zien: bij antidiscriminatievoorzieningen gaat 10 procent van de meldingen over ‘handicap’, bij het College voor de Rechten van de Mens betreft 25 procent van de verzoeken om een oordeel deze grond (Walz & Fiere 2026).

2.1.2 Discriminatie en validisme

Discriminatie door uitsluiting en achterstelling van mensen met een beperking komt vaak voort uit wat onderzoekers validisme noemen. Validisme beschrijft een systeem van ideeën, gewoonten, sociale verhoudingen en instituties dat het ‘valide’ lichaam als norm neemt (Schippers 2021). Vanuit die norm worden mensen met een beperking al snel neergezet als afwijkend. Vooroordelen en stereotypes houden dat beeld in stand, waarna discriminatie en sociale onderdrukking volgen. Validisme werkt door in gedrag en beleid, maar net zo goed in het uitblijven van beleid. In de praktijk vormt het een voedingsbodem voor de achterstelling, uitsluiting en discriminatie die hier aan bod komt. De twee onderstaande voorbeelden laten zien hoe validisme zich kan uiten.

***Voorbeeld 1**: een vrouw die een borstamputatie heeft ondergaan, wil in een zwembad zonder bovenstuk zwemmen. Het zwembad geeft haar daar eerst toestemming voor. Na klachten van andere bezoekers over het aanzicht van haar littekens draait het zwembad die beslissing terug. Ze mag volgens het nieuwe beleid alleen nog met een bovenstukje buiten het water verblijven. De vrouw voelt zich gediscrimineerd en vraagt het College voor de Rechten van de Mens om een oordeel. Het College stelt de vrouw in het gelijk en oordeelt dat het zwembad heeft gediscrimineerd, omdat het de autonomie van de vrouw heeft geschonden. Bezwaren van andere bezoekers, die haar zichtbare beperking niet willen zien, leveren volgens het College geen zwaarwegend belang op. De zaak maakt duidelijk dat het zwembad zich liet sturen door de bezwaren van anderen. De afkeer van een zichtbaar afwijkend lichaam lijkt te wortelen in het idee dat een lichaam aan een 'norm' moet voldoen. Zodra iemand daarvan afwijkt, volgen klachten en grijpt de dienstverlener in. Dat wijst op vooroordelen en stereotypering en past bij een validistisch perspectief.*

***Voorbeeld 2**: betreft de geestelijke gezondheidszorg: de psychologische behandeling van mensen met een licht verstandelijke beperking LVB roept in de praktijk veel discussie op. Een LVB slaat meestal op een IQ tussen 50 en 70, soms tot 85. Toch wijzen sommige ggz-zorgverleners deze mensen af als cliënt. Zij zeggen dat het label niet past binnen standaardbehandelingen, of dat iemand eerst naar een meer gespecialiseerde voorziening moet. In die afwijzing zie je een validistische blik terug. Die gaat ervan uit dat een LVB een vaststaand, onveranderlijk kenmerk is, terwijl het label in feite een door mensen gemaakte categorie blijft. Zorgverleners plaatsen cliënten zo buiten de norm. Die praktijk noemen onderzoekers 'othering': mensen worden neergezet als anders en "niet behorend tot de norm". Terwijl de problemen waar deze groep mee worstelt vaak voortkomen uit psychische, psychosociale of maatschappelijke factoren, en niet uit de verstandelijke beperking zelf (Aldenkamp & Wieland 2024).*

Om discriminatie van mensen met een beperking tegen te gaan, moet ook aandacht worden besteed aan dit achterliggende gedachtegoed. Bewustwording helpt, maar contact helpt minstens zo veel, bijvoorbeeld door mensen met en zonder beperking vaker samen te brengen op school en op de werkvloer (Keers et al. 2021). Dan blijven vooroordelen minder makkelijk overeind.

2.2 De rechten van mensen met een beperking

Sinds de invoering van het Internationaal verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, verder aangeduid als het VN-verdrag Handicap, ligt vast dat alle mensenrechten onverkort gelden voor mensen met een beperking. Het verdrag omschrijft mensen met een beperking als personen met langdurige fysieke, mentale, intellectuele of zintuiglijke beperkingen die, in wisselwerking met verschillende drempels, kunnen worden belemmerd om volledig, effectief en op gelijke voet met anderen mee te doen in de samenleving. Die formulering legt meteen een vinger op de zere plek: beperkingen bestaan niet los van de omgeving.

De NCDR kiest in dit advies voor de term 'beperking' om de fysieke, mentale, intellectuele of zintuiglijke beperking van de persoon zelf te benoemen. De term 'handicap' gebruikt de NCDR alleen in juridische passages en dan als aanduiding van de wisselwerking tussen de beperking en obstakels in de samenleving. De keuze is niet willekeurig. In de Nederlandse vertaling van het VN-verdrag Handicap is de Engelse term 'disability' vertaald als 'handicap', en dezelfde term staat in Nederlandse wetten zoals de Grondwet, de Wet gelijke behandeling en het Wetboek van Strafrecht.

Aandacht voor de rechten van mensen met een beperking is van belang, alleen al vanwege de omvang van de groep. In Nederland leven ongeveer 2 miljoen mensen met een beperking. CBS-cijfers laten zien dat 12,7 procent van de bevolking ouder dan 12 jaar één of meer beperkingen ervaart bij zien, horen of mobiliteit. Met het ouder worden loopt dat op; boven de 75 jaar gaat het om 33,1 procent. Ongeveer 440.000 mensen hebben een (licht) verstandelijke beperking, en Trimbos meldt dat bijna de helft van de Nederlanders in de loop van het leven met een psychische aandoening te maken krijgt (Trimbos n.d.).

Van medisch naar sociaal model

De achtergestelde positie van mensen met een beperking hangt nauw samen met een denkwijze die lang de toon zette: het medisch model. Mensen met een beperking golden vooral als patiënten die zorg nodig hadden. Artsen en verzorgers trokken de grenzen: dit kun je wel, dit kun je niet, en zo ver mag je meedoen in de samenleving. Nederland sprak jarenlang over 'gehandicapten', een woord dat het gebrek centraal zette. Deze nadruk op het medische gebrek zorgde er bijvoorbeeld voor, dat er allerlei aparte voorzieningen werden opgezet voor mensen met een beperking.

Speciaal onderwijs kwam op, waar kinderen en jongeren les kregen dat lager werd aangeslagen dan regulier onderwijs. Sociale werkplaatsen boden werk voor wie volgens anderen alleen onder begeleiding 'nuttig' kon zijn. Voor mensen met ernstige beperkingen kwamen er instellingen, vaak in bosrijke gebieden, waar verzorging het uitgangspunt werd. Een bekend beeld uit die tijd is de inzamelingsactie 'Open het Dorp' uit 1962, gedragen door presentatrice Mies Bouwman. Met het opgehaalde geld verrees een dorp waar mensen met lichamelijke beperkingen 'bouwstenen' zouden krijgen voor een zo gelukkig mogelijk bestaan. Als we hierop terugkijken werkte dit toch mee aan gescheiden werelden: mensen kwamen te leven op aparte terreinen, buiten het zicht van het gewone leven, en dat mondde uit in afgescheiden zijn van de reguliere samenleving (Brants, Van Trigt & Schippers 2018).

In de jaren zeventig en tachtig verschoof de blik voorzichtig, toen het sociale model van handicap opkwam (Van Trigt 2015). Mensen met een beperking wezen op de echte drempels, zij stelden dat de samenleving zelf ontoegankelijk was. Uitsluiting werd daarmee geen individueel probleem meer, maar een sociaal vraagstuk. Onderzoekers gingen 'handicap', net als 'ras', zien als een sociale constructie. Het is niet de beperking zelf die iemand buitensluit, maar eerder de barrières die de maatschappij opwerpt, met discriminatie als schadelijk gevolg (Oliver 1990; Degener 2016).

De Verenigde Naties

Als reactie op die ontwikkeling kwamen de Verenigde Naties tussen 1982 en 1993 met actieprogramma's voor bewustwording en regelgeving. Een belangrijk stuk was de Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities uit 1993. Deze 22 standaard-regels boden handvatten voor beleid rond deelname aan de samenleving: betere toegankelijkheid, kansen in onderwijs en werk, en garanties voor inkomensondersteuning. Veel Nederlandse gemeenten namen de regels

over als 'Agenda 22' en werkten daarbij samen met lokale belangenorganisaties om inclusiebeleid op te zetten. Gemeenten hoefden de afspraken niet verplicht uit te voeren. In de praktijk leverde dat lokaal geen effectieve inclusie van mensen met een beperking op (Storm & Post 2012).

Het VN-verdrag Handicap

Mexico kwam in 2001 bij de Verenigde Naties met het voorstel voor een internationaal verdrag dat de rechten van mensen met een beperking beter moest beschermen. De VN namen dat idee over. Vijf jaar later, in 2006, lag de verdragstekst klaar. In december van dat jaar nam de Algemene Vergadering het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap aan.

Het VN-verdrag Handicap is een mensenrechtenverdrag en daaruit volgen geen nieuwe rechten. Het verdrag benoemt expliciet dat rechten die al voor iedereen gelden, net zo goed gelden voor mensen met een beperking. Het verdrag valt op door het programmatische karakter: landen die het verdrag ondertekenen moeten beleid en wetgeving uitwerken in een concreet programma dat de positie van mensen met een beperking versterkt. Mensen met een beperking moeten nauw betrokken zijn bij de uitvoering. Het uitgangspunt 'niets over ons, zonder ons' is de kern van het verdrag.

Ratificatie door Nederland

Nederland zette in 2006, kort nadat de Algemene Vergadering het verdrag aannam, zijn handtekening. Daarmee begon de weg naar ratificatie: de beslissing van de regering om het verdrag in Nederland te laten gelden. Die ratificatie sleepte zich lang voort, omdat eerst de decentralisatie van het sociaal domein naar gemeenten afgerond moest zijn. De gevolgen daarvan blijven zichtbaar. Verschillen tussen gemeenten leveren nog altijd onbegrepen verschillen op in voorzieningen voor mensen met een beperking.

Terughoudendheid in de Tweede Kamer remde het proces eveneens. Een aantal partijen vreesde hoge kosten voor overheid en private partijen om de samenleving toegankelijker te maken (Oomen 2018). Die zorg bleek ongegrond, vooral omdat uitvoering van het verdrag stap voor stap mag plaatsvinden, niet in één klap. Eerst op 14 juni 2016 stemden Tweede en Eerste Kamer in. Een maand later, op 14 juli 2016, trad het verdrag in werking. Nederland hoorde daarmee bij de laatste EU-lidstaten die ratificeerden. Caribisch Nederland valt buiten die ratificatie; daar geldt het VN-verdrag Handicap nog niet. Wel werkt de regering aan beleid en wetswijzigingen die ratificatie voor de eilanden mogelijk moeten maken.

Bij de ratificatie legde Nederland zeven zogeheten interpretatieve verklaringen af. In die verklaringen legt de staat vast hoe Nederland bepaalde artikelen uitlegt. In wetgeving en rechtszaken kan de staat zich vervolgens op die uitleg beroepen, precies zoals bij de ratificatie vastgelegd. Volgens het College voor de Rechten van de Mens belemmeren deze verklaringen de werking van het verdrag en tasten ze de rechten aan die erin staan (College voor de Rechten van de Mens 2018). Het VN-Comité dat toezicht houdt op het verdrag riep Nederland op de verklaringen in te trekken (CRPD 2024). De regering liet die aanbeveling liggen, ondanks herhaalde aandacht voor het punt. De NCDR sluit zich aan bij de visie van het College en het Comité en wil dat de regering de interpretatieve verklaringen intrekt.

Facultatief protocol

In 2006 kwam er bij het verdrag een Facultatief Protocol. Burgers kunnen daarmee een klacht indienen bij het VN-comité voor de Rechten van Mensen met een Handicap als zij vinden dat de staat het VN-verdrag Handicap niet nakomt. Zo'n klacht mag pas naar het comité nadat iemand alle nationale rechtsgangen heeft doorlopen. Nederland zette pas in januari 2026 een handtekening, na jaren aandringen van belangenorganisaties en deskundigen. Het Protocol gaat pas gelden als zowel de Tweede als de Eerste Kamer akkoord gaat. Ondertussen blijft de vraag hangen wat het in de praktijk oplevert. Eerst alle nationale procedures doorlopen vraagt veel van iemand: het kost geld, terwijl rechtszaken duur zijn, en het vergt tijd en uithoudingsvermogen, omdat een zaak soms pas na jaren bij het comité belandt.

2.3 Implementatie van het VN-verdrag Handicap in Nederland

Concrete uitvoeringsmaatregelen zijn de belangrijkste voorwaarde voor een VN-verdrag dat echt werkt. Aangepaste wetten, passend beleid en tastbare ingrepen moeten het dagelijks leven van mensen met een beperking verbeteren. Bij de ratificatie veranderde de regering al enkele wetten en kwam er een beleidsprogramma. De minister van VWS kreeg de coördinatie over de invoering, wat vanaf 2025 bij de minister van Langdurige Zorg is komen te liggen.

2.3.1 Wetswijzigingen

Na de ratificatie in 2016 paste de regering verschillende wetten aan. In 2017 wijzigde de regering de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (Wgbh/cz) en de Kieswet. In hetzelfde jaar kwamen er aanpassingen in het sociaal domein, in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), de Jeugdwet en de Participatiewet.

Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte

De Wgbh/cz breidde uit naar het terrein van goederen en diensten. Aanbieders moeten op basis van de behoefte van de betrokken persoon doeltreffende aanpassingen doen op grond van artikel 7a Wgbh/cz. Tegelijk moeten aanbieders stap voor stap werken aan algemene toegankelijkheid, zoals artikel 2a Wgbh/cz en het Besluit algemene toegankelijkheid voorschrijven. Goederen en diensten gaan verder dan de detailhandel. Supermarkten en winkels vallen eronder, maar hotels, restaurants en cafés net zo goed. Sport- en recreatieplekken horen er ook bij, zoals musea, festivals en pretparken. Deze verplichting geldt in de fysieke omgeving én online, dus voor de locatie en voor de website.

Kieswet

De aangepaste Kieswet verplicht gemeenten om stemlokalen toegankelijk te maken en biedt mensen met een lichamelijke beperking hulp bij het stemmen. Hulp in het stemhokje blijft verboden voor kiezers met een verstandelijke beperking of andere niet-lichamelijke beperkingen, zoals dementie. De regering sluit daarmee aan bij de interpretatieve verklaring die zij bij artikel 29 van het verdrag heeft afgelegd. Critici zien in dit onderscheid een botsing met het non-discriminatiebeginsel uit artikel 5, leden 1 en 2, van het VN-verdrag Handicap, omdat het verdrag geen verschil maakt tussen soorten beperkingen, schrijft Dicker (2024). Inmiddels ligt er een wetsvoorstel waarmee hulp in het stemhokje voor iedereen mogelijk moet worden.[2]

Wmo, Jeugdwet en Participatiewet

Gemeenten moeten sinds 2016 op basis van de Wmo, de Jeugdwet en de Participatiewet een plan maken om het verdrag uit te voeren. Gemeenten leggen dat vast in een lokale inclusieagenda (Lia), waarin gemeenten opschrijven hoe gemeenten de samenleving toegankelijker willen maken. Ongeveer 270 gemeenten hebben zo'n agenda opgesteld, terwijl een flink aantal gemeenten nog altijd geen lokale inclusieagenda heeft. Gemeenten geven de Lia bovendien heel verschillend vorm, wat je terugziet in de keuzes die gemeenten maken. Veel Lia's gaan vooral over toegankelijkheid en mobiliteit, terwijl gemeenten de uitvoering

2 Kamerstukken II 2025/26, 36863, nr. 1.

van de Wmo, woningaanpassingen en het stimuleren van arbeidsdeelname minder vaak meenemen.

2.3.2 Nationale strategie en werkagenda

Alle overheidsorganisaties moeten bijdragen aan de invoering van het verdrag. Het ministerie van VWS stuurt dat proces aan als coördinerend ministerie. VWS zette daarvoor het programma 'Doe Onbeperkt Mee!' op, waarin alle activiteiten samenkomen. Andere ministeries, gemeenten en uitvoeringsorganisaties haken daarbij aan, zodat de uitvoering niet bij één partij blijft liggen.

Uit dat programma kwam in 2024 de Nationale strategie voor de implementatie van het VN-verdrag Handicap voort. De strategie bevat doelen op meerdere beleidsterreinen, met 2040 als eindpunt. Ankerpunten zijn gelijke rechten, eigen regie en rechtspositie, toegankelijkheid, bestaanszekerheid en een samenleving waarin iedereen zich welkom voelt. Verschillende ministeries dragen verantwoordelijkheid voor deze thema's en voeren de onderdelen uit die onder hun portefeuille vallen (ministerie van VWS 2024). Bij de totstandkoming leverden ervaringsdeskundigen, maatschappelijke organisaties en partijen uit de private sector input.

Werkagenda

Voor de uitwerking van de Nationale strategie stelde de regering in 2025 een werkagenda op, weer na overleg met mensen met een beperking, belangenorganisaties en de private sector. De agenda loopt van 2025 tot en met 2030 en moet de uitvoering van het verdrag op gang brengen. De maatregelen vallen uiteen in brede lijnen van wetgeving en beleid, met thema's als toegankelijkheid, bewustwording en dataverzameling, aangevuld met afspraken per levensdomein. Bij de uitvoering werkt het kabinet samen met gemeenten, zodat lokale inclusieagenda's van de grond komen, en met ondernemers, onder meer in het MKB, om ook in bedrijven aanpassingen door te voeren. Inclusiepacten moeten dat concreet maken: afspraken met partijen in de publieke en private sector, bijvoorbeeld over de route van praktijk- en speciaal onderwijs naar werk in de regio Zwolle, betere toegankelijkheid van dierentuinen en begeleiding van jongeren met een beperking naar duurzame banen in de zorg (Ministerie van VWS 2025).

Verschillende organisaties vinden dat zowel de Werkagenda als de Nationale strategie niet voldoen aan de normen van het verdrag (Ieder(In) 2025). Zij zien dat lastige keuzes blijven liggen en net als het CRPD-comité, adviseren zij de regering om de implementatie ambitieuzer aan te pakken (CRPD 2024). Organisaties constateren dat het VN-comité met veel aanbevelingen geen gehoor krijgt, dat een groot deel van de maatregelen neerkomt op bestaand beleid en dat extra geld voor de uitvoering ontbreekt. De formuleringen blijven vaak voorzichtig, met woorden als “onderzoeken of”, “verkennen” en “in kaart brengen”, en dat valt op.

De NCDR herkent die kritiek en uit zorgen over de werking van het pakket. Zolang het kabinet geen duidelijke aanpassingen afspreekt in beleid, wetgeving en uitvoering, blijft een effectieve implementatie ver weg. Mensen met een beperking merken dan in het dagelijks leven weinig van non-discriminatie, inclusie en toegankelijkheid.

3.

Normatief kader: de rechten van mensen met een beperking

3.1 VN-verdrag Handicap

Het VN-verdrag Handicap legt de mensenrechten van mensen met een beperking vast. Het verdrag maakt onderscheid tussen burgerlijke en politieke grondrechten en sociaaleconomische grondrechten. Burgerlijke en politieke rechten begrenzen de ruimte van de staat: de overheid mag niet ingrijpen op een manier die mensen met een beperking benadeelt of hun positie ondermijnt. Een kernpunt is het recht op gelijke behandeling. Artikel 5 van het VN-verdrag Handicap verbiedt discriminatie op grond van handicap en stelt dat iedereen gelijk is voor de wet. Staten moeten discriminatie verbieden en wettelijke bescherming tegen discriminatie regelen.

Sociaaleconomische grondrechten vragen juist om actie van de staat. De overheid moet maatregelen nemen die de maatschappelijke positie van mensen met een beperking versterken. Onderwijs, arbeid en zelfstandig wonen vallen onder deze sociaaleconomische rechten. In het VN-verdrag staan ze uitgewerkt in artikel 24, artikel 27 en artikel 19.

Artikel 24 beschrijft het recht op onderwijs binnen een inclusief onderwijssysteem. De staat moet garanderen dat mensen met een beperking toegang krijgen tot het reguliere onderwijs. Kinderen moeten inclusief en goed basis- en voortgezet onderwijs kunnen volgen, met de aanpassingen die nodig zijn. Scholen moeten leraren opleiden om passende ondersteuning te bieden. Studenten met een beperking moeten op gelijke voet toegang hebben tot het hoger onderwijs, zonder extra drempels.

Artikel 27 gaat over werk en werkgelegenheid. Mensen met een beperking hebben het recht om op gelijke voet mee te doen op de arbeidsmarkt. De staat moet discriminatie tegengaan, goede arbeidsomstandigheden borgen en de toegang tot beroepsopleiding en arbeidsbemiddeling veiligstellen. Het verdrag noemt ook het bevorderen van werkgelegenheid, bijvoorbeeld via voorkeursbeleid, als concrete opdracht.

Artikel 19 erkent het recht om in de samenleving te wonen en daar volwaardig deel van uit te maken, met dezelfde keuzemogelijkheden als anderen. De staat moet ervoor zorgen dat mensen met een beperking zelf kunnen kiezen waar en met wie zij wonen. Ook moet de overheid passende ondersteuning regelen en garanderen dat diensten en voorzieningen beschikbaar en toegankelijk zijn.

Toepassing in Nederland

Hoewel het VN-verdrag Handicap onderdeel is van het Nederlands rechtssysteem, kan de rechter een bepaling uit het verdrag niet direct toepassen. [3] Veel bepalingen richten zich namelijk tot de staat en geven vooral opdrachten of instructies, waardoor rechtstreekse werking uitblijft. In de rechtspraktijk blijft de rol van het verdrag daarom beperkt. Partijen doen er in procedures zelden een beroep op en als dat wel gebeurt, wijst de rechter directe werking af, zoals Ogier in 2022 beschrijft. Rechters houden wel vast aan een vaste lijn: Nederlandse wetten moeten zoveel mogelijk worden uitgelegd in de geest van het verdrag.[4]

3.2 Nederlandse wetgeving

Bescherming tegen discriminatie van mensen met een beperking is ook in de Nederlandse wet geregeld. In 2023 werd 'handicap' als discriminatiegrond opgenomen de Grondwet. In de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (Wgbh/cz) staan specifieke bepalingen die discriminatie verbieden. Toch is de wetgeving onvoldoende om structurele achterstelling te voorkomen.

3.2.1 Artikel 1 Grondwet

In artikel 1 van de Grondwet is het non-discriminatiebeginsel vastgelegd, waar in 2023 de grond 'handicap' werd toegevoegd aan de lijst van beschermde gronden.[5] Met deze uitbreiding van artikel 1 Grondwet erkende de regering het belang van de participatie en inclusie van mensen met een beperking. Tegelijkertijd riep de regering de staat en de samenleving op om die inclusie concreet te verbeteren. De grondrechtelijke norm weegt zwaar, omdat overheden, de private sector en mensen met een beperking zelf daaruit helder kunnen afleiden dat gelijke behandeling de norm is.

3.2.2 Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte

Sinds 2003 geldt in Nederland de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte, de Wgbh/cz. Nederland voerde die wet in om te voldoen aan Europese regels. Discriminatie vanwege een beperking mag sindsdien niet op een aantal maatschappelijke terreinen. Het gaat

3 Hoge Raad 27 september 2019, ECLI:NL:HR:2019:1449.

4 Bijvoorbeeld: Centrale Raad van Beroep, 3 augustus 2021, ECLI:NL:CRVB:2021:1888.

5 Artikel 1 Grondwet: 'Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, handicap, seksuele gerichtheid of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.'

onder meer om werk en vrije beroepen, onderwijs, wonen, zorg en het openbaar vervoer. De wet biedt vooral bescherming aan individuen die hun recht halen, terwijl de stap naar brede, algemene toegankelijkheid in de praktijk vaak uitblijft.

Doeltreffende aanpassingen
Een kernbepaling in de wet verplicht werkgevers en aanbieders van goederen en diensten om doeltreffende aanpassingen te doen. De behoefte van de persoon met een beperking staat daarbij voorop, zoals artikel 2 van de Wgbh/cz voorschrijft. Deze persoon moet wel aangeven dat een aanpassing nodig is om het werk of de dienst te kunnen gebruiken. Daarna moet de andere partij die aanpassing regelen. Die plicht stopt waar een aanpassing een onevenredige belasting oplevert; in dat geval hoeft de aanpassing niet door te gaan. Weigert iemand een aanpassing terwijl die grens niet is bereikt, dan gaat het om discriminatie. Onder doeltreffende aanpassingen valt in elk geval het toelaten van een assistentiehond, volgens artikel 2, tweede lid, Wgbh/cz. De wet kent deze regel sinds 2016, maar weigeringen van assistentiehonden blijven in de praktijk regelmatig opduiken.[6]

Algemene toegankelijkheid
Bij de wijziging van de Wgbh/cz hield de wetgever rekening met de verdragsverplichting om toe te werken naar algemene toegankelijkheid. Artikel 2a Wgbh/cz legt daarom vast dat aanbieders van goederen en diensten en werkgevers stap voor stap moeten zorgen voor algemene toegankelijkheid. Zo komt er een extra laag bovenop de individuele rechtsbescherming: aanbieders moeten vooraf nadenken over toegankelijke diensten en een toegankelijke werkomgeving, in plaats van pas te bewegen na een klacht.

De praktische uitwerking staat in het Besluit algemene toegankelijkheid. Dat Besluit verplicht de minister van VWS om sectoren in beweging te brengen zodat zij actieplannen opstellen om de toegankelijkheid te verbeteren. Uitvoering mag geleidelijk en de voorzieningen mogen eenvoudig blijven. De minister volgt de voortgang en rapporteert daar elk jaar over aan het parlement.

6 Is een assistentiehond overal en altijd welkom? | College voor de Rechten van de Mens en College voor de Rechten van de Mens, 20 maart 2026, 2026-48 (Weigering vliegtuigmaatschappij van assistentiehond in opleiding).

De actieplannen zijn verwerkt in de Werkagenda. Welke effecten de beoogde verbetering inmiddels hebben, blijft lastig te zeggen. VWS kondigt daarom in de Werkagenda aan dat het Besluit algemene toegankelijkheid wordt geëvalueerd (Ministerie van VWS 2025).

3.2.3 Visie NCDR

De huidige actieplannen en wetsartikelen schieten volgens de NCDR ernstig tekort. Het VN-verdrag Handicap verplicht de staat om brede maatregelen te ontwikkelen en uit te voeren, zodat mensen met een beperking overal toegang krijgen tot de gebouwde omgeving, vervoer, informatie en communicatie. Het VN-Comité dat toezicht houdt op het verdrag drong er in 2024 bij de Nederlandse regering op aan om direct stappen te zetten die gelijke behandeling versterken, ook via wetgeving (CRPD 2024).

Deskundigen herhalen die boodschap in een preadvies van de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme. Zij pleiten voor een algemene toegankelijkheidsplicht in de Wgbh/cz (Hoogenboom & Waddington 2025). Zo'n plicht legt de verantwoordelijkheid vooraf bij aanbieders van goederen en diensten, onderwijsinstellingen en andere partijen. Organisaties moeten dan al bij ontwerp en inrichting rekening houden met mensen met een beperking die van de dienst gebruik willen maken, en dus tijdig redelijke aanpassingen regelen. Voorbeelden liggen voor de hand: een gebouw toegankelijk maken voor rolstoelgebruikers, basisinformatie aanbieden in braille en teksten beschikbaar maken in eenvoudige taal.

De NCDR schaart zich achter die oproep. Toegankelijkheid wordt pas realiteit als overheden, bedrijven en organisaties vooraf structurele keuzes maken die inclusie en toegankelijkheid dichterbij brengen. Wetgeving moet daarom expliciet eisen dat zowel de fysieke als de online omgeving op tijd wordt aangepast. De NCDR noemt aanpassing van artikel 2a Wgbh/cz en het Besluit algemene toegankelijkheid noodzakelijk en is positief over de aangekondigde evaluatie van het Besluit toegankelijkheid. De NCDR rekent erop dat die leidt tot concrete wijzigingen.

Overheidshandelen valt nog altijd niet volledig onder het discriminatieverbod op grond van beperking. De Wgbh/cz sluit het zogeheten eenzijdig overheidshandelen nu uit, waardoor de rechter en het College voor de Rechten van de Mens eenzijdige besluiten en acties van overheidsorganen niet aan deze wet kunnen toetsen. Concrete voorbeelden lopen uiteen, van vergunningen en subsidies tot handhaving, zorg en sociale zekerheid, bijstand en diploma's. Vas Nunes noemt dat een reëel probleem: ongelijke behandeling door de overheid op grond van een beperking blijft zo buiten beeld en buiten beoordeling (Vas Nunes 2022). De regering werkt aan een wetswijziging om eenzijdig overheidshandelen onder de Algemene wet gelijke behandeling te brengen, maar voor de Wgbh/cz blijft het vooralsnog bij een aangekondigd onderzoek naar de gevolgen.[7] De NCDR ziet daar een belangrijke tekortkoming en vraagt de regering die snel op te lossen.

7 Kamerstukken II 2025/26, 28 481 nr. 25.

4.

Achterstelling in de praktijk

4.1 Inleiding

Het volgende deel laat zien hoe achterstelling, onderscheid en discriminatie van mensen met een beperking een structureel karakter hebben en vaak onder de noemer validisme vallen. Onderwijs, arbeid en zelfstandig wonen komen aan bod, zoals al in de inleiding is aangekondigd. Mensen met een beperking en belangenorganisaties leverden de input, onder meer via uitspraken en ervaringen die zij deelden tijdens diverse NCDR-bijeenkomsten. Rapporten, onderzoeken en mediaberichten vullen dat beeld aan. Hoofdstuk 5 werkt dit uit in concrete aanbevelingen.

4.2 Onderwijs

> *Een vrouw van 45 met een zeldzame, neurologische ontwikkelingsstoornis (Rett-syndroom) heeft nooit onderwijs gevolgd. Nu blijkt, dankzij de juiste communicatiemiddelen, dat ze kan leren lezen en schrijven. Dat ze net zo intelligent is als anderen. Ze gaat naar scholen om te vertellen hoe graag ze er zelf bij had willen horen. Met een communicatiemethode en taallessen doet ze dat nu alsnog. (deelnemer Townhall Sessie Inclusieve samenleving, april 2025)*

4.2.1 Inclusief onderwijs

Tweedeling

In het huidige onderwijssysteem loopt een scherpe scheidslijn tussen regulier en speciaal onderwijs. Niet alle leerlingen kunnen daardoor dichtbij huis naar school, terwijl leerlingen met en zonder beperking elkaar op school nauwelijks ontmoeten. Ruim 38.000 leerlingen zitten op het speciaal basisonderwijs SBO. In het speciaal onderwijs SO en het voortgezet speciaal onderwijs VSO volgen nog eens 75.000 leerlingen les.[8] De afgelopen jaren nam het aantal leerlingen in SO en VSO toe, meldt de PO-Raad in 2026. Gescheiden naar school gaan mist zijn uitwerking op alle leerlingen, omdat school kinderen zo niet voorbereidt op een samenleving waarin mensen met een beperking vanzelfsprekend meedoen. De scheiding is een vorm van discriminatie, omdat kinderen opgroeien in gescheiden werelden.

Cijfers over schooluitval laten intussen een duidelijke kloof zien. Jongeren met een beperking verlaten vaker voortijdig de school dan leeftijdsgenoten zonder beperking: 11 procent tegenover 3,1 procent. In de groep van 18 tot 29 jaar blijft dat verschil zichtbaar, met 11,4 procent tegenover

8 Leerlingen op speciale scholen; herkomst, woonregio | CBS

3,6 procent. Het aandeel voortijdige schoolverlaters onder jongeren met een beperking ligt daarmee boven de EU-doelstelling voor 2030 van maximaal 9 procent (Europese Commissie 2026a).

Verplichtingen uit het VN-verdrag
Het VN-verdrag Handicap verplicht landen om inclusief onderwijs in te voeren. Alle kinderen en jongeren moeten dichtbij huis volwaardig en gelijkwaardig terechtkunnen in een inclusieve leeromgeving. Leerlingen volgen daar samen onderwijs en bereiden zich voor op volwaardige, gelijkwaardige deelname aan de samenleving (Stolk 2021). Het VN-Comité sprak in 2024 zijn zorgen uit over de tweedeling in Nederland en dringt aan op een overgang naar inclusief onderwijs. Het comité vraagt op korte termijn om maatregelen die het aantal kinderen in het speciaal onderwijs terugdringen (CRPD 2024).

Al vóórdat het VN-Comité in 2024 zijn zorgen uitsprak, liep in Nederland de discussie over inclusief onderwijs al hoog op. De regering sprak in 2022 met jongeren, ouders en mensen uit het werkveld. Uit die gesprekken kwam een duidelijke ambitie: in 2035 moet inclusief onderwijs werkelijkheid worden. OCW werkte dat uit in een werkagenda met concrete beleids- en wetgevende stappen, inclusief een tijdpad en ijkpunten (Ministerie van OCW 2023). In het beleidskader 'Met elkaar voor alle kinderen en jongeren' vulde het ministerie die agenda verder in. OCW schrijft daarin dat onderzoek nodig is naar wet- en regelgeving, de bekostiging en wat dit vraagt van de onderwijshuisvesting (Ministerie van OCW 2024). In mei 2026 stuurde de staatssecretaris van OCW een transitieplan naar de Tweede Kamer, met maatregelen en een planning om de invoering richting 2035 stap voor stap te laten verlopen. De inzet blijft een school dichtbij huis waar kinderen goed onderwijs krijgen, gedragen door een sterk schoolklimaat en een stevige pedagogische basis, op school en daarbuiten.[9]

Verzet tegen de invoering van inclusief onderwijs lijkt een oorzaak van het trage tempo. Docenten uiten veel bezwaren. Randvoorwaarden zoals kleinere klassen, genoeg ondersteuning en minder werkdruk staan volgens docenten niet vast.[10]

Critici waarschuwen ook voor mogelijke nadelen voor leerlingen zonder beperking als het aandeel kinderen met een beperking op school groeit.

9 **Kamerstukken II 2025/26, 31 497 nr. 513.**
10 **Onderwijspersoneel tegen afbraak speciaal onderwijs**

Onderzoek laat iets anders zien. De aanwezigheid van leerlingen met een verstandelijke beperking of met sociaal-emotionele en/of gedragsproblemen in een inclusieve klas hangt samen met geen effect of een klein positief effect op de prestaties van klasgenoten. Onderzoekers zagen ook een positievere houding tegenover speciale onderwijsbehoeften, terwijl leerlingen en docenten tegelijk benadrukten dat passende ondersteuning en een inclusieve schoolcultuur nodig blijven (De Boer & Kuijper 2025).

In Nederland voeren scholen op verschillende plekken inclusief onderwijs al met succes uit. Deze locaties laten zien hoe het kan, met concrete voorbeelden uit de praktijk.[11]

Visie NCDR
De invoering van inclusief onderwijs sleept al jaren voort. Op basis van het bovenstaande ligt één punt helder op tafel: de scheiding tussen regulier en speciaal onderwijs houdt ongelijkheid in stand. Kinderen groeien apart van elkaar op, waardoor kennis over de leefwereld van mensen met een beperking achterblijft en echt contact uit beeld raakt. Gescheiden naar school gaan normaliseert uitsluiting, en die werkt later door in studie, werk en het sociale leven. Bezwaren tegen de invoering zijn niet onoverkomelijk, als scholen kunnen rekenen op stevige ondersteuning, genoeg geld en voldoende mensen op de werkvloer.

De NCDR staat in hoofdlijnen achter het aangekondigde transitieplan van mei 2026 en dringt erop aan dat mensen met een beperking vanaf het begin meedoen in de uitvoering. Om de plannen uit te voeren moet er voldoende geld komen.

4.2.2 Toegankelijkheid

Ontoegankelijke onderwijsomgeving
Veel leerlingen met een beperking komen terecht in een onderwijsomgeving die niet goed toegankelijk is. Een steekproef uit 2017 liet zien dat ruim 35 procent van de bezochte scholen onvoldoende rolstoeltoegankelijk was. Ruim een kwart van de scholen had geen toegankelijk toilet (Dekker et al. 2017; De Koning & Scheeren 2023). Die drempels, samen met gebrekkige ondersteuning, drukken de prestaties. Studenten met een beperking in het hoger onderwijs lopen vaker vertraging op en halen minder vaak een diploma (Scheeren & Schreurs 2022).

11 Inspiratie items Archive - Steunpunt Passend Onderwijs en Samen naar School breidt uit met 21 klassen in Amsterdam | Stichting het Gehandicapte Kind

Ontoegankelijke leermiddelen

Leermiddelen blijven in de praktijk geregeld ontoegankelijk, zowel fysiek als online. Leerlingen en studenten met neurodivergentie merken dat direct. Neurodivergentie betekent dat een brein anders werkt dan wat als 'normaal' geldt. Veel van deze leerlingen en studenten botsen vooral op een gebrek aan kennis over hun situatie. Docenten en examencommissies hebben vaak geen scherp beeld van wat bijvoorbeeld autisme in de klas of bij een examen concreet betekent. Zij treffen dan te weinig maatregelen, waardoor deelname aan onderwijs en toetsing onder druk komt te staan. Hoewel er langzaam een verandering zichtbaar is, blijft voor veel leerlingen en studenten onduidelijk welke voorzieningen bestaan, terwijl ondersteuning lang niet altijd ook echt wordt geregeld (Inspectie van het Onderwijs 2026). Dove en slechthorende leerlingen en studenten vinden in het reguliere onderwijs nog maar weinig passende voorzieningen (Hogeboom en Scholten 2022). Het VN-Comité spreekt zijn zorgen uit over de situatie en dringt aan op betere toegankelijkheid (CRPD 2024).

Visie NCDR

Ontoegankelijke schoolgebouwen en leeromgevingen blijven een hardnekkig obstakel voor leerlingen en studenten met een beperking. Hetzelfde geldt voor leermiddelen die niet toegankelijk zijn. Regels bestaan al, maar scholen en instellingen krijgen de omslag nog altijd niet structureel voor elkaar. Onderwijsgebouwen, van basisschool tot universiteit, moeten daarom werken met de toegankelijkheidsnorm NEN9120, zoals beschreven in paragraaf 4.4.2. Die norm moet niet alleen voor nieuwbouw gelden, maar ook voor verbouwingen.

Leermiddelen vragen tegelijk om een eigen aanpak. Toegankelijkheid komt pas echt in beeld als de Europese Toegankelijkheidsacte ook voor leermiddelen gaat gelden. De NCDR vraagt de regering om dat standpunt ook in Brussel actief te verdedigen. Onderwijsinstellingen kunnen intussen al aan de slag met de principes van Universal Design for Learning, bijvoorbeeld via de CAST-methode (ECIO 2021).

4.3 Arbeid en inkomen

> *"Zodra je gaat werken, verlies je je rechten. Je valt terug op de sociale zekerheid en je Wajong- of WIA-rechten zijn weg, net op het moment dat je wilt onderzoeken wat er mogelijk is." (deelnemer deelsessie Nationaal Congres NCDR, april 2025)*

4.3.1 Instroom en arbeidsdeelname

Mensen met een beperking werken minder vaak dan anderen en staan zwakker op de arbeidsmarkt. Onderzoeken van Nivel uit 2026, de Emancipatiemonitor 2024 van het CBS en de Universiteit Tilburg laten dat zien (Bakker, De Groot & Verheul 2025), en cijfers van Eurostat sluiten daarbij aan (Europese Commissie 2026a). Binnen deze groep vallen de verschillen tussen vrouwen en mannen op. Vrouwen met een beperking hebben een arbeidsparticipatie van 57 procent, mannen met een beperking komen uit op 65 procent, een gat van 8 procentpunt. In de groep zonder beperking ligt dat verschil kleiner, op 6 procentpunt. Leeftijd schuift de verhoudingen mee: tot 45 jaar lopen vrouwen en mannen met een beperking minder uiteen dan bij 45- tot 65-jarigen, blijkt uit CBS-cijfers.

Oorzaken aan werkgeverskant

Werk geeft veel mensen zingeving en financiële zelfstandigheid, en mensen met een beperking 'popelen om te gaan werken' (Curfs 2026). Toch lukt dat lang niet altijd. Werkgevers leggen drempels op bij het aannemen van werknemers met een beperking. Soms raakt dat aan discriminatie zoals bedoeld in de Wgbh/cz.[12] Sommige werkgevers nemen wel mensen met een beperking in dienst, bijvoorbeeld via de Banenafspraak, maar vooroordelen houden andere werkgevers tegen. Werkgevers noemen vooral drie bezwaren. Mensen met een beperking zouden minder productief zijn, zij zouden extra kosten veroorzaken en werkgevers weten te weinig over wat een beperking inhoudt en hoe zij daarmee moeten omgaan (Nagtegaal, De Boer & Tummers 2023). Daar komt bij dat werkgevers vaak de regels niet goed kennen en weinig weten over werknemers met een beperking. Geschikte functies ontbreken geregeld en een duidelijk inclusiebeleid komt in veel organisaties niet van de grond (Nagtegaal et al. 2025).

Belemmeringen in de wetgeving

De Nederlandse wetgeving maakt het voor mensen met een beperking lastiger om werk te vinden en vast te houden. De Wet banenafspraak verplicht werkgevers om een bepaald aantal mensen met een beperking aan te nemen, maar die regel pakt niet voor iedereen gelijk uit. Alleen mensen die in het doelgroepenregister staan, tellen mee. Werkgevers sturen daarom op dat register, terwijl iemand buiten het register sneller buiten beeld raakt.

12 Bijvoorbeeld CRM 13 oktober 2025, oordeelnr. 2025-99 en CRM 6 juni 2024, oordeelnr. 2024-46.

Werknemers met een beperking blijven intussen zelden lang op dezelfde plek. Tijdelijke contracten lopen af en werkgevers verlengen ze nauwelijks, laat staan dat een vast contract volgt. Financiële steun speelt daarbij een harde rol: die geldt alleen in de startfase. Zodra die steun afneemt of stopt, verdwijnt voor veel werkgevers de prikkel om iemand te behouden.

De Participatiewet werkt ondertussen geregeld averechts. Onder meer het SCP wees door de jaren heen op structurele tekortkomingen in de wet (Van Echteld, Eggink & Sadiraj 2023). De nadruk ligt sterk op controle en het voorkomen van misbruik, terwijl hulp en ondersteuning achterblijven en bestaanszekerheid niet vaststaat. Daardoor komt het voor dat mensen, die door een beperking feitelijk niet kunnen werken, toch naar werk moeten zoeken volgens de regels. Dat levert stress op en verplichtingen die simpelweg niet haalbaar zijn.

De regering zette de afgelopen jaren stappen om de knelpunten op de arbeidsmarkt aan te pakken. In de Werkagenda staan maatregelen die zich richten op werknemers met een beperking, het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid voert die uit. De groep mensen die onder de Wet banenafspraak valt is iets uitgebreid. Inkomensregelingen zijn aangepast, terwijl mantelzorgers en naasten makkelijker ondersteuning kunnen regelen, zo is het idee.

Er is al langer kritiek op de Participatiewet. De wet zou te weinig oog hebben voor de dagelijkse realiteit van mensen met een beperking en vertrekken vanuit wantrouwen. Die druk mondde uit in een nieuw wetsvoorstel: de Participatiewet in balans. Verschillende organisaties blijven echter ontevreden. Zij stellen dat de aangepaste wet nog altijd te zwaar leunt op de plicht om werk te vinden en te weinig ruimte laat om per persoon te bepalen wat nodig is (Divosa 2026). De wet stuurt volgens hen onvoldoende op echte verbetering van arbeidsdeelname, terwijl een inclusieve arbeidsmarkt geen stap dichterbij lijkt (Ieder(In) 2025).

De beleidswijzigingen hebben wel iets geholpen, maar niet genoeg. Meer langdurig zieke werknemers bleven aan het werk, en iets meer mensen met een Wajong-uitkering vonden een baan. Toch is het verschil in arbeidsdeelname tussen mensen met en zonder beperking niet kleiner geworden (Van der Zwan, De Beer & Westerveld 2020).

4.3.2 Maatregelen

Het VN-verdrag Handicap noemt een paar harde voorwaarden voor een inclusieve arbeidsmarkt:

- mensen met een beperking werken op hun eigen niveau;
- werken loont;
- er is passende ondersteuning beschikbaar op de werkplek of bij het zoeken van werk;
- het werk is (grotendeels) duurzaam;
- er is (carrière)perspectief voor persoonlijke en professionele ontwikkeling.

Maatregelen die overheid en werkgevers nemen, moeten aan die punten voldoen, anders schieten ze hun doel voorbij.

Instroom

Om de instroom te verbeteren en meer mensen aan het werk te krijgen, noemt de literatuur een reeks maatregelen. Werkgevers kunnen bijvoorbeeld meer mensen in dienst nemen als de bestaande ondersteuning duidelijker en toegankelijker wordt. Veel werkgevers weten niet dat loonkostensubsidie bestaat, terwijl deze financiële steun de lagere productiviteit van werknemers met een beperking kan opvangen. Werkgevers kunnen ook gebruikmaken van een no-riskpolis, die compensatie bij ziekte regelt en daarom als relevant instrument geldt (Van der Gaag 2025).

Verder helpt het als werkgevers functies creëren of aanpassen aan wat iemand wél kan. In de praktijk heet dat job carving. Dezelfde gedachte komt terug in artikel 24 van het VN-verdrag Handicap (Van der Zwan, De Beer & Westerveld 2020). Proefplaatsingen kunnen eveneens werken, zoals Individuele Plaatsing en Steun (IPS), waarbij iemand langdurig begeleiding krijgt bij de stap van uitkering naar betaald werk (Nagtegaal, De Boer & Tummers 2023a).

Ondersteuning voor werknemers

Werknemers hebben steun nodig bij het vinden van werk, en werken moet altijd financieel lonen. Nu pakt dat vaak anders uit, omdat het loon wordt verrekend met een lopende uitkering. Mensen met een chronische ziekte of beperking vallen onder meerdere regelingen, zoals de Wlz, Wmo, Zvw en de Jeugdwet, en betalen voor al die regelingen eigen bijdragen. Al die gestapelde kosten maken dat werk voor deze groep lang niet altijd een stap vooruit betekent. De overheid kan zich beter richten op

de mensen die door dit systeem vastlopen in hun deelname aan de samenleving, in plaats van brede aanpassingen door te voeren die voor iedereen gelden (Van Hoeve 2023).

De beperkte mogelijkheid om voltijds te werken legt nog een extra drempel op tafel. Het systeem gaat uit van werkweken van 36 uur. Wie dat tempo niet aankan, ziet de kansen op de arbeidsmarkt snel slinken, hoe gemotiveerd iemand ook is.

Hulp bij het vinden van werk hangt nu af van de regeling waar iemand onder valt of van de gemeente waar iemand woont. In sommige situaties hebben mensen beschut werk nodig, of een jobcoach die echt goed wordt ingezet. Gemeentelijke regelingen leveren lang niet altijd wat ze beloven, terwijl het verschil in uitvoering per gemeente groot blijft. Een landelijke regeling voor ondersteuning en beschut werk kan dat recht trekken, bijvoorbeeld via het UWV (Van der Gaag 2025).

Beleid richt zich intussen sterk op druk richting werkgevers. De Wet banenafspraak en de quotumregeling blijven onder hun potentieel, omdat de bijbehorende boete niet wordt ingezet. Dat detail maakt het instrument een stuk minder scherp.

Visie NCDR

Structurele discriminatie van mensen met een beperking houdt de instroom en deelname op de arbeidsmarkt laag, blijkt uit het voorgaande. De NCDR wil daarom dat de aangekondigde maatregelen snel van de grond komen. Werkgevers moeten betere voorlichting krijgen over steun zoals loonkostensubsidie, hardnekkige aannames over lagere productiviteit moeten verdwijnen en de normen uit de Wet gelijke behandeling moeten bij werkgevers bekend zijn.

De NCDR adviseert de minister van SZW om de Wet Banenafspraak aan te passen, zodat meer mensen onder de regeling vallen. De minister moet ook zorgen dat de loonkostensubsidie en de no-riskpolis doorlopen. En de minister moet werkgevers aansporen om job carving toe te passen, zodat functies beter aansluiten op wat iemand wél kan.

De Participatiewet moet zich volgens de NCDR richten op zinvolle, duurzame deelname aan werk. Landelijke normen in het sociaal domein moeten de verschillen tussen gemeenten terugdringen, zodat iemand in elke gemeente op dezelfde basis steun krijgt.

De NCDR dringt er tegelijk op aan de Wet Banenafspraak uit te breiden en de uitvoering scherper te organiseren, zodat de regeling niet op papier blijft steken.

4.4 Wonen en deelnemen aan de samenleving

"In een verpleeghuis waar ik regelmatig kwam, woonde een mevrouw die zich met haar rollator altijd vlak bij de uitgang opgesteld had, bij de deur met de cijfercode. Zodra iemand de code intypte, zette ze koers naar de open deur. Ze mocht er niet uit, zo was me verteld. Dus ik hield haar tegen. Regelmatig met een pijnlijke hiel of scheen als gevolg. Maar wilde ze weglopen? Of wilde ze niet langer opgesloten zijn? Of had ze gewoon behoefte aan frisse lucht, de zon, de bloemen? Mensen worden tegen hun wil opgesloten zonder proces."-

4.4.1 Algemeen

In art. 19 VN-verdrag gaat het bij 'wonen' niet alleen over de fysieke gebouwen en omgeving, maar ook over deelname aan de samenleving. De overheid moet daarom passende maatregelen nemen om dat recht waar te maken. Denk aan het stimuleren van de bouw van toegankelijke woningen, het organiseren van ondersteuning voor zelfstandig wonen, het aanpassen van bestaande huizen en het bevorderen van begeleid zelfstandig wonen in de eigen buurt (Stolk-Kok 2025).

4.4.2 Beschikbaarheid van toegankelijke woningen

Mensen met uiteenlopende beperkingen hebben aangepaste, toegankelijke woningen nodig. Zulke woningen zijn er nu te weinig, voor jong en oud en voor mensen met fysieke, zintuiglijke of psychische beperkingen. Ouderen merken dat vaak pas als het lichaam achteruitgaat en de woning ineens niet meer meewerkt. Jongeren met een beperking lopen er weer tegenaan dat er simpelweg geen passende woning vrij komt. De krappe woningmarkt maakt die druk extra voelbaar, zeker voor wie niet kan uitwijken.

Die behoefte blijkt onder meer uit een enquête over wonen met een beperking. Veel mensen met een fysieke beperking zitten in een huis dat zij zelf ongeschikt noemen. Regelmatig moeten zij een trap op om binnen te komen of om een verdieping te bereiken. Drempels naar de badkamer, tuin of het balkon leveren vaak problemen op, net als ruimtes die te smal zijn voor een rolstoel (Ieder(In) 2021). Zulke praktische obstakels bepalen in de praktijk of iemand zelfstandig kan blijven wonen.

Belangenorganisaties van jongeren wezen in 2024 opnieuw op de vraag naar toegankelijke en prikkelarme woningen. In een petitie vroegen zij de politiek om niet alleen ouderenwoningen, maar ook jongerenwoningen te bouwen. De organisaties willen dat toegankelijk bouwen voor alle leeftijden de norm wordt, dat bouwnorm NEN9120 een wettelijke

basis krijgt en dat financiële steun alleen naar projecten gaat met voldoende toegankelijke woningen (Ieder(In) 2024). Die oproep legt de vinger op een structureel tekort dat jongeren direct raakt.

Aanpassen van woningen

Woningen die nog niet geschikt of toegankelijk zijn, kunnen vaak toch passend worden gemaakt met een aanpassing. Via de Wmo 2015 kunnen gemeenten bijvoorbeeld een traplift laten plaatsen of een badkamer of keuken toegankelijk laten maken. Zulke ingrepen helpen mensen met een beperking om hun woning normaal te gebruiken, de zelfredzaamheid op peil te houden of te vergroten en langer thuis te blijven wonen (Veenman 2025). Een traplift kan daarbij het verschil maken tussen boven slapen of noodgedwongen verhuizen.

Gemeenten voeren de Wmo 2015 uit en krijgen daarbij veel beleidsruimte (Oosterhof et al 2025). Gemeenten maken dus eigen keuzes, met zichtbare verschillen als gevolg. Een voorziening die in de ene gemeente wordt toegekend, kan elders worden afgewezen. Dat verschil tussen gemeenten botst met het VN-verdrag (CRPD 2024).

Visie NCDR

Het tekort aan toegankelijke woningen wijst op systeemfalen, omdat de positie van mensen met een beperking te weinig aandacht krijgt. Overheden en bouwers komen de belofte van het VN-verdrag niet na omdat er te weinig toegankelijke woningen worden gebouwd.

De NCDR wil daarom dat de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening de toegankelijkheidsnorm NEN9120 zo snel mogelijk opneemt in de bouwregels van het Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl). De NCDR vraagt de minister ook om een plan te maken voor de bouw van meer toegankelijke woningen. De komende Wet versterking regie volkshuisvesting (Wvrv) biedt ruimte, omdat mensen met een beperking daar expliciet als aandachtsgroep in staan. Volgens Van der Vlist (2025) kan die erkenning helpen om de achterstand op de woningmarkt terug te dringen.

Gemeenten voeren de Wmo nu sterk verschillend uit, een punt dat het CRPD-comité en belangenorganisaties al hebben aangekaart (CRPD 2024). De NCDR vindt dat gemeenten hun verantwoordelijkheid moeten nemen en samen afspraken moeten vastleggen over een minimum-standaard voor woningaanpassingen. Tegelijk vraagt de NCDR de minister van VWS om een duidelijke visie te formuleren en, als dat nodig blijkt, de Wmo aan te passen.

4.4.3 Zelfstandig wonen en deel uitmaken van de samenleving

Ongeveer 256.000 mensen wonen in Nederland in een instelling, zoals een verpleeghuis of zorginstelling, blijkt uit cijfers van het CBS uit 2025. Via de Wet langdurige zorg krijgen zij begeleiding, zorg en ondersteuning. Het gaat vaak om mensen met een verstandelijke beperking, waaronder mensen met dementie. Mensen met psychische aandoeningen wonen vaker in een gewone woonwijk. Onderzoek van Nivel laat zien dat zij meestal zelf, soms met hulp, een woning kiezen (94%) en zelf beslissen met wie zij samenwonen (92%), volgens het College voor de Rechten van de Mens in 2022.

Nederland kent, vergeleken met buurlanden, al lang een sterke traditie van zorg in instellingen. Financiële en culturele prikkels spelen mee, maar het ontbreekt vooral aan goed doordachte systemen om mensen thuis intensief te ondersteunen. Bij die traditie hoort het idee dat je mensen met een zware zorgvraag het beste bij elkaar zet. Groepszorg gold lang als efficiënter, goedkoper en gezelliger(Smits 2025).

Antwoorden van de regering op vragen van het VN-Comité in 2024 laten zien dat Nederland nog geen heldere koers heeft. Onduidelijk blijft hoe het land wil voldoen aan artikel 19 van het VN-verdrag, dat juist vraagt om mensen met een beperking volwaardig deel te laten uitmaken van de samenleving.

Visie NCDR

De Nederlandse regels rond verblijf in een instelling botsen met het VN-verdrag Handicap. Artikel 19 stelt dat mensen met een beperking in de samenleving moeten kunnen wonen, met dezelfde keuzemogelijkheden als ieder ander (Smits 2025). Mensen met een beperking horen zelf te bepalen waar zij wonen. Dwang richting één leefsituatie mag niet.

In de praktijk schuurt het instellingsleven met die norm. Instellingen hanteren leefregels die bepalen wie binnenkomt, met wie iemand onder één dak woont en wanneer en wat iemand eet. Wonen en zorg lopen vaak door elkaar. Precies daarom dringt het VN-Comité, samen met andere partijen, aan op een plan voor community care, zorg in de buurt en in de eigen woning, en op het geleidelijk afbouwen van het leven in instellingen (CRPD 2024).

Hier is feitelijk sprake van discriminatie. Mensen zonder beperking krijgen geen vergelijkbare beperking van hun keuzevrijheid opgelegd. Daarom sluit de NCDR zich aan bij de conclusies van het VN-comité en vraagt de minister van Langdurige Zorg om een concreet plan met een tijdpad. Doel: wonen in de eigen buurt, met community care als standaard.

5.

Aanbevelingen

Onderstaand zijn de aanbevelingen uit het voorgaande op een rij gezet.

5.1 Onderwijs

- **Systeemaanbeveling**
  - De overgang van passend naar inclusief onderwijs moet voorrang krijgen. Een wettelijk kader met heldere randvoorwaarden en voldoende middelen hoort daar direct bij, anders blijft het bij goede bedoelingen.
- **Wettelijke en beleidsmatige aanbevelingen**
  - Docentenopleidingen kunnen de uitgangspunten van inclusief onderwijs opnemen in het lesprogramma, van de pabo tot hbo- en universitaire opleidingen.
  - Schoolgebouwen moeten op alle niveaus verplicht toegankelijk worden, want adviezen alleen leveren te weinig op.
  - Gemeenten en schoolbesturen kunnen daarom NEN9120 vanaf 2027 verplicht stellen voor gebouwen in het primair, voortgezet, beroeps- en hoger onderwijs, zodat toegankelijkheid geen keuze meer is maar een norm.
  - Onderwijsinstellingen moeten algemene toegankelijkheid vast inbouwen bij digitalisering, medezeggenschap en de inrichting van het curriculum.
  - Toegankelijk lesmateriaal vraagt dezelfde aanpak. Verwerking van de Europese Toegankelijkheidsakte in de relevante onderwijswetgeving ligt dan voor de hand, zodat scholen weten waar ze aan toe zijn.
- **Uitvoeringmaatregel**
  - Een toegankelijk curriculum, uitgewerkt volgens de principes van Universeel Ontwerp voor Leren, vormt een logische uitvoeringsstap die scholen direct kunnen toepassen.

5.2 Arbeid en inkomen

- **Systeemmaatregel**
  - Inclusie op de arbeidsmarkt kan als vertrekpunt dienen voor nieuw beleid en aangescherpte wetgeving, zodat maatregelen niet los zand blijven maar op elkaar aansluiten.
- **Wettelijke en beleidsmatige aanbevelingen**
  - De Wet Banenafspraak kan breder worden opgezet, zodat meer mensen onder de regeling vallen.
  - Beleidsmakers kunnen ook kijken naar meer zekerheid na een tijdelijk contract, door voor meer werknemers met een beperking een vast dienstverband mogelijk te maken of te borgen.

- Aanpassing van de Participatiewet ligt eveneens voor de hand, met een focus op echte groei van arbeidsdeelname en een inclusieve arbeidsmarkt waarin maatwerk ruimte krijgt.
- Parttime werken kan wet- en cao-technisch beter worden ondersteund, bijvoorbeeld door de premiestructuur zo aan te passen dat minder uren niet meteen als nadeel uitpakken.

- **Uitvoeringsmaatregelen**
  - Uitvoering vraagt iets anders dan nieuwe regels op papier. Werkgevers hebben duidelijke voorlichting nodig, zeker om hardnekkige aannames over productiviteit bij te stellen.
  - Werkplekaanpassingen moeten praktisch en snel geregeld worden; als werkgevers de kosten niet kunnen dragen, kan het UWV bijspringen zodat een baan niet stukloopt op een drempelbedrag.

5.3 Wonen en deelnemen aan de samenleving

- **Systeemmaatregelen**
  - De huidige bouwopgave vraagt om een duidelijke afspraak: realiseer een aandeel woningen dat past bij het aandeel mensen met een beperking in de bevolking. Zo voorkom je dat toegankelijk wonen een uitzondering blijft.
  - Een concreet plan voor de-institutionalisering helpt daarbij, mits gemeenten en zorgpartijen geld en mensen vrijmaken voor community care en begeleiding in de eigen buurt, waar het dagelijks leven zich afspeelt.
- **Wettelijke en beleidsmatige aanbevelingen**
  - Wetgeving en beleid kunnen de basis steviger maken. Opname van NEN9120 in het Bbl geeft toegankelijkheid een harde plek in de bouwregels, in plaats van een vrijblijvende ambitie.
  - Een landelijke regeling voor Wmo-voorzieningen kan tegelijk de willekeur per gemeente terugdringen, zodat inwoners overal op vergelijkbare ondersteuning kunnen rekenen en voorzieningen makkelijker kunnen meenemen bij een verhuizing.
- **Uitvoeringmaatregel**
  - In de uitvoering ligt er werk bij gemeenten. Gemeenten kunnen verantwoordelijkheid nemen door onderling afspraken te maken over een minimumstandaard voor woningaanpassingen binnen de Wmo. Op die manier hangt een drempel, trap of te smalle deur niet af van de postcode.

6.

Slotwoord

Een samenleving zonder drempels. Dat wenst de NCDR Nederland toe, tien jaar na de ratificatie van het VN-verdrag Handicap. Dit advies reikt bouwstenen aan om daar te komen.

Inclusie is een recht, geen gunst, zo stelt het VN-verdrag. Nederland heeft nog een lange weg te gaan. Institutionele obstakels blokkeren vooruitgang, zo laat het advies zien. Een traditie van validisme en het medische model werkt nog door: mensen worden beoordeeld op hun beperking. Anderen vellen een oordeel, nemen besluiten voor hen, en kijken te weinig naar wat iemand wél kan. In het dagelijks leven lopen veel mensen met een beperking vast op die institutionele achterstelling, en dat slaat geregeld om in discriminatie. Volwaardig meedoen blijft daardoor buiten bereik.

Drie terreinen springen eruit: onderwijs, arbeidsmarkt en huisvesting. Problemen spelen daar ook voor mensen zonder beperking, zoals op de vastgelopen woningmarkt. Voor mensen met een beperking stapelen de hindernissen zich sneller op. Veel mensen missen door hun beperking energie en tijd om hun positie telkens te moeten uitleggen, aanpassingen te vragen of bezwaar te maken. Nederland mag daarom niet blijven hangen in intenties, het recht op gelijkwaardige deelname en erkenning vraagt om uitvoering. Toegankelijkheid is geen vrijblijvende ambitie.

Het VN-verdrag Handicap geeft richting aan een samenleving waarin een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking, neurodivergentie of psychische kwetsbaarheid iemand niet belemmert om op gelijke voet mee te doen. De kernwaarde erachter, het sociale model, krijgt in Nederland nog te weinig vorm. Aan het principe ‘niets over ons, zonder ons’ besteden organisaties wel aandacht, maar in onderwijs, arbeid en wonen komt het nog onvoldoende uit de verf. Mensen met een beperking zitten lang niet altijd aan tafel als besluiten vallen die hun leven raken, en hun inbreng verdwijnt te vaak uit beeld.

Achterstelling komt niet alleen voort uit individuele vooroordelen, maar uit institutionele discriminatie en structureel beleidstekort. De NCDR doet daarom aanbevelingen die die achterstand moeten verkleinen, met concrete ingrepen per terrein.

In het onderwijs laat de scheiding tussen regulier en speciaal onderwijs duidelijke schade zien. Jongeren groeien langs elkaar heen op, en volwassenen merken later dat samenleven en samenwerken minder vanzelfsprekend gaat. Regulier en speciaal onderwijs moeten daarom naar elkaar toe groeien en uiteindelijk samensmelten, met voldoende middelen voor scholen en docenten om leerlingen met een beperking goed te begeleiden. Het advies zet vraagtekens bij de praktijk waarin uitsluiting al op school begint.

Op de arbeidsmarkt lopen mensen met een beperking een forse achterstand op. Vooroordelen en soms openlijke discriminatie door werkgevers spelen mee, terwijl de overheidssteun om de kloof te dichten tekortschiet. Werkgevers moeten eerder bereid zijn mensen met een beperking aan te nemen; contact tussen werkgevers en werknemers helpt, en waar nodig ook financiële steun. Tegelijk moet regelgeving de norm verleggen: een werkplek hoort standaard toegankelijk te zijn voor mensen met een beperking, niet pas na een verzoek of discussie.

Bij huisvesting is de situatie ronduit nijpend. Woningzoekenden met een beperking hebben weinig uitzicht op zelfstandig wonen en volwaardig meedoen. Regels en bouwpraktijk moeten zich richten op woningen voor een brede doelgroep, met verplicht toegankelijk bouwen als uitgangspunt. Krijgt iemand later in het leven een beperking en is een aanpassing nodig, dan moeten gemeenten gelijke voorzieningen bieden, zodat woonplaats niet bepaalt wat iemand wel of niet kan regelen. Veel mensen met een beperking wonen nu in instellingen met leefregels waarover zij geen zeggenschap hebben; dat vraagt om een plan, in de geest van het VN-verdrag, om mensen die nu in instellingen wonen volledig in de samenleving te integreren.

Die koers vraagt om bestuurlijke en politieke keuzes bij het rijk, gemeenten en uitvoeringsorganisaties. Het advies maakt duidelijk dat keuzes mogelijk zijn, en dat uitstel een keuze op zichzelf is. Beleidswijzigingen en juridische aanpassingen kunnen uiteindelijk breed voordeel opleveren, maar het vraagt om handelen op waarden die Nederland zegt te delen. Op andere terreinen dringen soortgelijke beslissingen zich op. Zolang afspraken over beleid, wetgeving en uitvoering uitblijven, blijft de implementatie op afstand en merken mensen met een beperking in het dagelijks leven weinig van non-discriminatie, inclusie en toegankelijkheid.

Begrippenlijst

Algemene toegankelijkheid
De verplichting voor aanbieders van goederen en diensten om hun omgeving en aanbod stap voor stap voor iedereen toegankelijk te maken, ook voor mensen met een beperking, zonder dat daar steeds individueel om gevraagd hoeft te worden.

Antidiscriminatievoorziening (ADV)
Lokale of regionale organisatie waar mensen een melding kunnen doen van discriminatie. ADV's registreren meldingen en kunnen slachtoffers begeleiden.

Arbeidsparticipatie
Het aandeel van een bevolkingsgroep dat betaald werk heeft. Mensen met een beperking komen veel minder aan betaald werk toe dan mensen zonder beperking.

Beperking
De fysieke, mentale, intellectuele of zintuiglijke beperking van een persoon zelf, met andere woorden wat iemand wel of niet kan in de eigen situatie.

Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl)
Nederlandse regelgeving met eisen aan de bouw en verbouw van gebouwen. De NCDR dringt aan dat de toegankelijkheidsnorm NEN9120 hierin wettelijk wordt verankerd.

College voor de Rechten van de Mens
Onafhankelijk Nederlands orgaan dat toeziet op de naleving van mensenrechten. Mensen kunnen hier terecht voor een oordeel over discriminatie.

Community care
Zorg en begeleiding die mensen met een beperking in hun eigen buurt of woning ontvangen, als alternatief voor verblijf in een instelling.

De-institutionalisering
Beleid gericht op het bieden van de mogelijkheid aan mensen met een beperking die nu in instellingen wonen om zelfstandig in de samenleving te leven, met passende ondersteuning in de eigen buurt.

Doelgroepenregister
Een register van UWV waarin mensen staan die onder de Wet banenafspraak vallen. Werkgevers kunnen alleen voor mensen in dit register meetellen voor hun quotum.

Doeltreffende aanpassing
Een maatregel die een werkgever of dienstverlener moet nemen om iemand met een beperking toegang te geven tot werk of diensten, tenzij dat onevenredig veel kost of moeite vraagt.

Eenzijdig overheidshandelen
Beslissingen en maatregelen die de overheid neemt zonder instemming van een andere partij. Dit valt op dit moment nog buiten het discriminatieverbod in de gelijkebehandelingswetgeving.

Europese Toegankelijkheidsakte
Europese wetgeving met eisen aan de toegankelijkheid van producten en diensten. De NCDR stelt voor dat leermiddelen hier ook onder komen te vallen.

Facultatief protocol
Een aanvullend akkoord bij het VN-verdrag waarmee burgers een klacht kunnen indienen bij het VN-comité als zij vinden dat hun staat het verdrag schendt. Nederland tekende dit akkoord pas in januari 2026.

Handicap
Juridische term voor wat er ontstaat als een beperking botst met drempels in de omgeving of samenleving. De omgeving maakt iemand gehandicapt, de persoon zelf doet dat niet.

Inclusief onderwijs
Een onderwijsvorm waarbij alle leerlingen, met en zonder beperking, dichtbij huis volwaardig en gelijkwaardig samen naar school gaan in een reguliere leeromgeving, met de nodige ondersteuning.

Individuele Plaatsing en Steun (IPS)
Een methode waarbij mensen langdurige begeleiding krijgen bij de overgang van een uitkering naar betaald werk, ook bij een psychische aandoening of beperking.

Institutionele discriminatie
Discriminatie die voortkomt uit regels, structuren en beleid van organisaties of de overheid die bepaalde groepen systematisch benadelen. Dit staat los van individuele intenties en ligt aan diepgewortelde systemen.

Interpretatieve verklaringen
Verklaringen die Nederland bij de ratificatie van het VN-verdrag heeft afgelegd over hoe het bepaalde artikelen uitlegt. Critici vinden dat deze verklaringen de werking van het verdrag afzwakken.

Job carving
Het aanpassen of creëren van een functie afgestemd op de mogelijkheden van de werknemer. Taken uit verschillende functies worden samengebracht tot één geschikte baan.

Loonkostensubsidie
Financiële tegemoetkoming voor werkgevers die iemand in dienst nemen met een productiviteit die het wettelijk minimumloon niet haalt. Deze subsidie is bedoeld om de arbeidsdeelname van mensen met een beperking te bevorderen.

LVB (licht verstandelijke beperking)
Een verstandelijke beperking met een IQ tussen 50 en 70, soms tot 85, gecombineerd met beperkingen in het sociaal aanpassingsvermogen.

Medisch model
Een perspectief waarbij een beperking als een persoonlijk probleem of ziekte wordt gezien dat behandeld of opgelost moet worden. Staat tegenover het sociale model.

NEN9120
Nederlandse bouwnorm voor de toegankelijkheid van gebouwen. Het advies vraagt dat deze norm verplicht wordt voor alle schoolgebouwen en woningen, ook bij verbouwingen.

Neurodivergentie
De situatie waarbij een brein op een andere manier werkt dan wat als ‘gewoon’ of neurotypisch wordt beschouwd. Voorbeelden zijn autisme, ADHD en dyslexie.

Niets over ons, zonder ons
Dit is een kernprincipe uit het VN-verdrag Handicap. Mensen met een beperking moeten structureel betrokken worden bij beleid en beslissingen die hen aangaan in plaats van dat anderen voor hen beslissen.

No-riskpolis
Regeling waarbij een werkgever bij ziekte van een werknemer met een beperking financieel wordt gecompenseerd via het UWV, zodat de kans op extra kosten bij ziekte geen drempel vormt.

Othering
Het neerzetten van mensen als 'anders' of 'buiten de norm'. In het advies wordt het begrip gebruikt voor de manier waarop zorgverleners mensen met een licht verstandelijke beperking soms buiten hun doelgroep plaatsen.

Participatiewet
Nederlandse wet die regelt hoe mensen met ongeliijkwaardige kansen op de arbeidsmarkt, waaronder mensen met een beperking, ondersteund worden bij het vinden van werk of een uitkering krijgen.

Passend onderwijs
Het Nederlandse beleid waarbij scholen verplicht zijn voor elke leerling een passende onderwijsplek te vinden, desnoods in het speciaal onderwijs.

Ratificatie
De officiële stap waarbij een land een internationaal verdrag ondertekent en zich er juridisch aan verbindt. Pas na die stap geldt het verdrag als bindend voor dat land.

Segregatie
De feitelijke scheiding van mensen in aparte groepen of voorzieningen op basis van kenmerken zoals een beperking.

Sociaal model
Een perspectief waarbij uitsluiting van mensen met een beperking wordt veroorzaakt door drempels en barrières die de samenleving opwerpt, en dus een maatschappelijk vraagstuk is.

Speciaal onderwijs (SO / VSO / SBO)
Aparte scholen of klassen voor leerlingen met een beperking of bijzondere ondersteuningsbehoefte. SO staat voor speciaal onderwijs, VSO voor voortgezet speciaal onderwijs en SBO voor speciaal basisonderwijs.

Universal Design for Learning (UDL)
Een onderwijsbenadering waarbij lesmateriaal en methoden zo worden ontworpen dat ze voor alle leerlingen toegankelijk zijn, ook voor leerlingen met een beperking of bijzondere ondersteuningsbehoefte.

Validisme
Een systeem van ideeën, gewoonten en instituties dat het lichaam zonder beperking als norm neemt. Wie daarvan afwijkt, wordt als afwijkend bestempeld. Dat leidt tot vooroordelen, stereotypering, discriminatie en uitsluiting.

VN-Comité (CRPD)
Het Committee on the Rights of Persons with Disabilities is het internationale toezichtsorgaan dat controleert of landen het VN-verdrag Handicap naleven en dat landen aanbevelingen doet.

VN-verdrag Handicap
Internationaal verdrag van de Verenigde Naties dat vastlegt dat alle mensenrechten onverkort gelden voor mensen met een beperking. Nederland ratificeerde dit verdrag in 2016.

Wet banenafspraak
Wet die werkgevers verplicht een bepaald aantal mensen met een beperking in dienst te nemen. Alleen mensen in het zogeheten doelgroepenregister tellen mee voor de telling.

Wet langdurige zorg (Wlz)
Wet die langdurige intensieve zorg regelt voor mensen die permanent toezicht of 24-uurszorg nodig hebben, zoals mensen met een ernstige verstandelijke beperking of gevorderde dementie.

Wgbh/cz
Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte. Verplicht werkgevers en aanbieders van goederen en diensten doeltreffende aanpassingen te doen en stapsgewijs te werken aan algemene toegankelijkheid.

Wmo 2015
Wet maatschappelijke ondersteuning. Gemeenten voeren deze wet uit en kunnen via de Wmo woningaanpassingen, hulpmiddelen en andere ondersteuning regelen voor mensen met een beperking.

Literatuurlijst

Aldenkamp, E. & Wieland, J. (2024). Ggz discrimineert stelselmatig op laag IQ. Sociale Vraagstukken.

Bakker, R., De Groot, K. & Verheul, I. (2025). Onbekend talent op de arbeidsmarkt. Monitor 'Toegankelijkheid, Inclusie en de arbeidsmarkt. Tilburg: Tilburg University.

Balans (2024). Thuiszitters tellen, een ander licht op passend onderwijs. Bunnik: Landelijke oudervereniging Balans.

Brants, L., Van Trigt, W. & Schippers, A. (2018). A short history of approaches to disability in the Netherlands, in: Roy Hanes, Ivan Brown & Nancy Hansen (eds.) (2018) *The Routledge History of Disability*. Chapter 9. London, UK: Routledge.

CBS (2024). Emancipatiemonitor 2024. Den Haag / Heerlen / Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek 2024.

CBS (2025). Personen in institutionele huishoudens; geslacht en leeftijd, 1 januari 2025.

College voor de Rechten van de Mens (2018). Submission to the committee on the Rights of Persons with Disabilities Concerning the initial report of the Netherlands. Utrecht: College voor de Rechten van de Mens.

College voor de Rechten van de Mens (2022). Inzicht in Inclusie III. Participatie van mensen met een beperking op het gebied van zelfstandig leven in de maatschappij, onderwijs en werk. Utrecht: College voor de Rechten van de Mens.

CRPD (2024). Concluding observations on the initial report of the Kingdom of the Netherlands, CRPD/C/NLD/CO/1, 27 september 2024. Genève: Committee on the Rights of Persons with Disabilities.

Curfs. R. (2026, 1 april). 'Mensen met een beperking popelen om te gaan werken'. *De Telegraaf*.

De Boer, A. & Kuijper, S. (2025). Ondersteuning aan leerlingen in een inclusieve onderwijssetting. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Degener, T. (2016). Disability in a Human Rights Context. Laws, MDPI, vol. 5(3), pp. 1-24.

Dekker, B., Van Bergen K. & Paulussen, M. (2017). Monitor onderwijshuisvesting po-vo. Amsterdam: Regioplan/Inspectrum.

De Koning, A., & Scheeren, L. (2023). Fysieke toegankelijkheid: Bevorderende en belemmerende factoren in het hoger onderwijs. Den Bosch: ECIO.

Dicker, P. W. V. M. (2025). Wettelijke vertegenwoordiging van wilsonbekwamen en hun politieke rechten: Beschouwingen over het kiesrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Artikel 29 Convention on the rights of persons with disabilities. Heerlen: Open Universiteit.

Dijkstra, E. (2025). Het standstillbeginsel uit het VN-verdrag Handicap in de wetgevingspraktijk: een kroniek van verwaarlozing die geïllustreerd wordt door het Wetsvoorstel vervanging abonnementstarief Wmo 2015. Handicap & Recht, 9(1), 20-41

Europese Commissie, Directoraat-generaal Justitie en Consumentenzaken (2026a). European Semester 2025 mainstreaming disability equality. Brussel: Bureau voor publicaties van de Europese Unie.

Europese Commissie, Directoraat-generaal Justitie en Consumentenzaken (2026b). Accessible and sustainable housing for persons with disabilities: the Netherlands. Brussel: Bureau voor publicaties van de Europese Unie.

Hogeboom, L. & Scholten, C. (2022). Recht op onderwijs voor dove en slechthorende leerlingen. Verkenning naar knelpunten en oplossingsrichtingen voor onderwijs voor dove en slechthorende leerlingen in Nederland. Amsterdam: DSP-groep.

Hoogenboom, A. & L. Waddington (2025). 'Positive action and effective adjustment'. In Preadviezen - Samen voor gelijkheid. Een toekomstvisie op het non-discriminatierecht (pp. 71-101). Den Haag: Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme.

Ieder(In) (2021). Toegankelijke woningen: een verborgen wooncrisis. Utrecht: Ieder(In).

Ieder(in), Wij Staan Op! et al (2024). Petitie 'Los de woningnood onder jongeren met een beperking op'. Utrecht: Ieder(In).

Ieder(In) (2025). Analyse Werkagenda 1 (2025-2030). Utrecht: Ieder(In).

Inspectie van het Onderwijs (2026). De staat van het onderwijs. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Keers, T., Felten, H., Harnacke, C., & Movisie. (2021). Wat werkt tegen validisme? Literatuuronderzoek naar het verminderen van vooroordelen en discriminatie ten aanzien van mensen met een lichamelijke beperking. Utrecht: Movisie.

Knapen, J., Haarmann, A., Grosscurt, R. & Boeije, H. (2020). Meedoen in de Samenleving 2008-2018. Update kerncijfers Participatiemonitor. Utrecht: Nivel.

Mans, L. (2024). Dubbel benadeeld; een overzicht van knelpunten en discriminatie van vrouwen en meisjes met een beperking in Nederland vanuit intersectioneel perspectief. Den Haag: Stichting Netwerk VN-Vrouwenverdrag.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2023). Contouren werkagenda route naar inclusief onderwijs 2035. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2024). Beleidskader *Met elkaar voor alle kinderen en jongeren werken aan een inclusieve leeromgeving*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2024). Nationale strategie voor de implementatie van het VN-verdrag Handicap. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2025). Werkagenda VN-verdrag Handicap 2025 – 2030. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Nagtegaal, R., De Boer, N. & Tummers, L.G. (2023a). 'Aanneemgedrag van werkgevers omtrent mensen met een beperking begrijpen en veranderen'. Handicap & Recht 2023(1), 6–18.

Nagtegaal, R., De Boer, N., Van Berkel, R. et al.(2023b). Why Do Employers (Fail to) Hire People with Disabilities? A Systematic Review of Capabilities, Opportunities and Motivations. Journal of Occupational Rehabilitation. 33, 329–340.

Nagtegaal, R., de Boer, N., van Berkel, R., & Tummers, L. (2025). Unlocking inclusive hiring: understanding employers' decisions about hiring people with disabilities. The International Journal of Human Resource Management, 36(20), 3717–3756.

Nivel (2026). Monitor Zorg en Participatie van mensen met een chronische ziekte of beperking. Jaaroverzicht 2025. Utrecht: Nivel.

Ogier, J. (2022). VN-verdrag Handicap en Nederlandse rechtspraak; een nog wat 'onbeholpen' relatie. Handicap & Recht, 2022(1/2), 24-27.

Oliver, M. (1990). The politics of disablement, New social movements. In The politics of disablement (pp. 112-131). London: Macmillan Education UK.

Oomen, B. (2018). Between Signing and Ratifying: Preratification Politics, the Disability Convention, and the Dutch. Human Rights Quarterly, Volume 40(2), 420-446.

Oosterhoff, M., Arrahmani, F., Pelle-Geuijen, P. & Van Leerdam, J. (2025). De uitvoeringspraktijk van de Wmo. Verschillen in inrichting en uitgaven van gemeenten. De Bilt: RIVM.

PO-Raad (2026). Themarapportage Gespecialiseerd onderwijs. Utrecht: PO-Raad.

Salomé, L., Rietdijk, R., Kistemaker, N. Borghouts, I & Ogier, J. (2025). Uitval voorkomen bij werkenden met een arbeidsbeperking. Explorerend onderzoek naar ondersteuningsbehoeften van werkenden met een arbeidsbeperking om uitval uit werk te voorkomen. Delft: Muzus.

Scheeren, L., & Schreurs, M. (2022). Jaarrapport studeren met een ondersteuningsbehoefte 2022. Analyse Nationale Studenten Enquête (NSE). 's-Hertogenbosch: ECIO.

Schippers, A. (2021). Gouden verbindingen. Kennis ervaren, herkennen en erkennen. Oratie UvH, oktober 2021.

Smits, J. (2025). Overheid en zorgaanbieders negeren plicht tot juridisch ontmantelen zorginstellingen. Handicap & Recht, 9(1), 42-50.

Stolk, R.J.E. (2021). Van passend naar inclusief onderwijs?: Ontwikkelingen in het Nederlandse onderwijs langs de lat van het VN-verdrag Handicap. Handicap & Recht, 5(2), 51-56.

Stolk-Kok, J.R.E. (2025). Wonen met een beperking – autonomie en participatie centraal bij het recht op wonen volgens het VN-verdrag Handicap. Handicap & Recht, 9(1), 6-19.

Storm, I. & Post, N. (2012). Meedoen door toegankelijke omgeving. Een verkenning van omgevingsmaatregelen om participatie van chronisch zieken of lichamelijk beperkten te stimuleren. RIVM Briefrapport 270161007/2012. De Bilt: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Trimbos Instituut (z.j.) Cijfers: psychische gezondheid. Geraadpleegd op 5 juni 2026, van www.trimbos.nl/kennis/cijfers/psychische-gezondheid-ggz/

Van der Gaag, A. (2025). Zonder werk vaart niemand wel. Over zin en onzin op de arbeidsmarkt. Delft: Impetu Libri.

Van der Zwan, R, De Beer, P. & Westerveld, M. (2020). Arbeidsgehandicapten: Hoe benutten we hun potentieel? Amsterdam: Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies – Hugo Sinzheimer Instituut (AIAS-HSI), Universiteit van Amsterdam.

Van Echteld, P., Eggink, E. & Sadiraj, K. (2023). Een brede blik op bijstand. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van Hoeve, M.P.H. van (2023). VN-verdrag Handicap en de eigen betalingen en eigen bijdragen in het Nederlandse zorgsysteem. Handicap & Recht, 7(1), 50-63.

Van Trigt, P. W. (2015). 'A Blind Spot of a Guiding Country? Human Rights and Dutch Disability Groups since 1981'. Moving the Social – Journal of Social History and the History of Social Movements, 53, 87-102.

Van Veen, D., Van de Rozenberg, T., Van der Pol, L., Leeuwis, M., Meeuwis, V. & Mesman, J. (2026). Hulpmiddel voor inclusief onderwijsmateriaal. Leiden: Universiteit Leiden.

Van Veen, E. (2021). De implementatie van het VN-verdrag Handicap in het Nederlands hoger onderwijs. Wat is er al bereikt en hoe kan het hoger onderwijs nog inclusiever worden? Den Bosch: Expertisecentrum inclusief onderwijs (ECIO).

Vas Nunes, P.C. (2022). Eenzijdig overheidshandelen. Het wordt tijd om overheidshandelen onder het bereik van de gelijkebehandelingswetten te brengen. Handicap & Recht, 2022 (1/2), 18-23. Veenman, L. (2025). De rol van de gemeente bij toegankelijk wonen. Handicap & Recht, 9(1), 56-66.

Vlist, A. van der (2025). Inclusief woonbeleid: De invloed van een veranderend wettelijk kader voor volkshuisvesting op de woonmogelijkheden voor mensen met een beperking. Handicap & Recht, 9(1), 70-81.

Walz, G. & Fiere, B. (2026). Discriminatiecijfers in 2025. Een rapport over registraties van discriminatie-incidenten door de politie en meldingen bij antidiscriminatievoorzieningen en andere organisaties in Nederland. Rotterdam: Art.1.

Colofon

De *Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme* (NCDR) is in 2021 ingesteld en adviseert het kabinet en het parlement gevraagd en ongevraagd over de aanpak van discriminatie en racisme in Nederland. De NCDR opereert onafhankelijk en vervult een signalerende en agenderende rol, met bijzondere aandacht voor structurele en sector-overstijgende vraagstukken. De adviezen zijn gebaseerd op onderzoek, praktijkkennis en maatschappelijke dialoog en richten zich op duurzame beleidsontwikkeling en bestuurlijke borging.

Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme

Met speciale dank aan Elodie Kona voor haar zorgvuldige redactie.

contact@bureauncdr.nl

www.bureauncdr.nl

Het is toegestaan (delen van) de inhoud van deze publicatie te citeren of te verspreiden, mits daarbij de NCDR en deze publicatie als bronnen worden vermeld. Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.

Den Haag, juni 2026